vechtkroniek

Historische Kring
GEMEENTE LOENEN

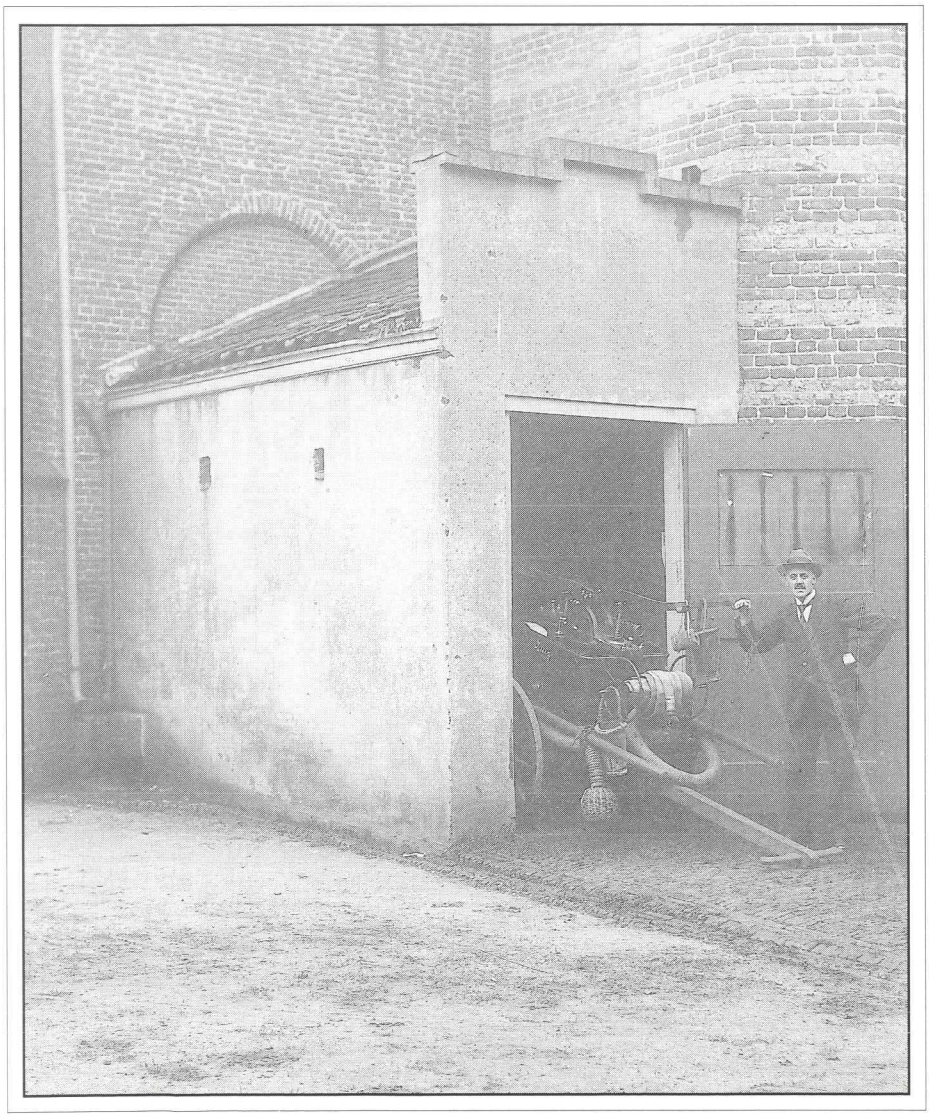

Uitgave van de Historische Kring Gemeente Loenen

NR. 10
MEI 1999

De Historische Kring Gemeente Loenen is actief in Loenen Loenersloot Nigtevecht Nieuwersluis en Vreeland

VECHTKRONIEK
verschijnt twee maal per jaar

REDACTIEADRES:
Kickestein 77
3632 WK Loenen
Tel. 0294-233853

REDACTIE:
J. Boerstra
Drs. F. E. Brouwer
H.F. de Groot-van den Bosch
F. C. Jagt
Drs. J. J. M .A. M. Jonker-Duynstee
C.J. de Kruijter
G.J. Verhage
S. Verster

SECRETARIAAT HKGL:
Mevr. S. Griffioen
Mijndensedijk 27
3632 NT Loenen
Tel. 0294-231468

BANKRELATIE:
Rabo-Bank Loenen
Rek. nr. 31.06.54.017

DRUK:
Van Kralingen's drukkerij & uitgeverij, Loenen

Foto voorpagina:

De voormalige "brandweer-garage" zoals die in de jaren twintig was aangebouwd tegen de kerk, bij het kruispunt Kerkstraat/Torenstraat. Bij het primitieve spuitje ziet u de commandant, de heer H. de Ruiter. foto: Gemeentearchief

Historische Kring
GEMEENTE LOENEN

Van houten ton tot geavanceerd blusmaterieel

In deze Vechtkroniek verhalen Jan Boerstra, Juliette Jonker- Duynstee, Kees de Kruijter, Gertjan Verhage en Stanny Verster over verwoestende branden in de verschillende dorpskernen van de huidige gemeente Loenen en de ontwikkeling van de techniek van de bestrijding van brand door de eeuwen heen.

Toen in 1811 de burgerlijke stand werd ingevoerd, kwam er een brandweerplicht. Middels loting werd bepaald wie zich voor een aantal jaren beschikbaar diende te stellen. Pas deze eeuw kwamen er in de huidige gemeente Loenen verenigingen van vrijwillige brandweer: Vreeland (1925), Loenen a.d Vecht (1926) en Nigtevecht (1938). De drie zelfstandige korpsen vrijwilligers vormen sinds 1993 de Gemeentelijke Brandweer Loenen.
Het materieel voor de hulpverlening is anno 1999 geavanceerd, maar de vrijwilligheid is gebleven.

Een tweede onderwerp in deze kroniek is de bebouwing op Terra Nova. Juliette Jonker heeft zich ook voor deze uitgave verdiept in de cultuur-historische en natuurwaarde van het landgoed.

Op de achterpagina vertelt Juliette Jonker over het doophek in de hervormde kerk in Nigtevecht.

Hedwig de Groot

INHOUD

Vuur en water 3
Brandweerverordeningen van Vreeland 16
Bijzondere branden. 18
Van agavenloods tot zwemmershuisje 23
Het doophek in de N.H. Kerk te Nigtevecht 28

BRANDBESTRIJDING DOOR DE EEUWEN HEEN

Vuur en water

Brandbestrijding in vroegere tijden.

'Brand!' Deze kreet zorgde in de Middeleeuwen voor onmiddellijke paniek.Geen wonder! De houten huizen stonden dicht op elkaar waardoor ze een gemakkelijke prooi vormden voor het snel om zich heen grijpende vuur.

Bovendien was er in die tijd niet zoveel tegen brand te doen. Het vuur kon slechts geblust worden met emmers water. Aanvankelijk waren brandemmers gemaakt van koper, later werden ze vervangen door leren emmmers die lichter waren en minder snel beschadigden.

Vanaf de gracht of ander open water gaven twee rijen mensen -met veel gemors- de emmers door naar de plek van de brand. Als het 's winters vroor moesten er gaten in het ijs worden gehakt (het zogenaamde 'ijsbijten') om in geval van brand direct over water te kunnen beschikken.

Veroorzakers van brand konden rekenen op strenge straffen die soms al in de pachtovereenkomst werden genoemd om de bewoners in te prenten uiterst voorzichtig om te gaan met vuur. Was er sprake van opzet, dan moesten de brandstichters dit soms met de dood bekopen. In 1402 werden in Utrecht twee verdachten van brandstichting geradbraakt. Dit gebeurde publiekelijk en diende als afschrikmiddel voor potentiële brandstichters.

Vroege preventie.

In 1368 loofde het Utrechtse stadsbestuur premies uit aan mensen die hun huis met stenen en pannen bedekten in plaats van met riet en stro, zoals gebruikelijk was. In 1402 werden zelfs gratis dakpannen geleverd.

Halverwege de vijftiende eeuw werd de stad Utrecht ingedeeld in een aantal kwartieren. In elk ervan moesten een grote brandhaak, drie lange en drie korte ladders aanwezig zijn en ieder gilde (gilden waren organisaties van ambachtslieden en handelaren) diende in het bezit te zijn van drie leren emmers en drie hoosvaten. Misbruik van blusmateriaal, bijvoorbeeld gebruik van brandladders bij het laden en lossen van schepen, werd zwaar gestraft.

In 1521 bepaalde Karel V dat alle nieuwe huizen van steen moesten worden gebouwd. Dit voorschrift werd echter lang niet altijd nageleefd. Hout was immers veel goedkoper. Daarbij was het niet moeilijk om het voorschrift te negeren omdat er nauwelijks controle was op de naleving ervan.

De situatie verbeterde in de zestiende en zeventiende eeuw toen overheden niet alleen nieuwe voorschriften uitvaardigden, maar ook lieten controleren of deze werden nageleefd. In de stad Utrecht moesten voortaan **alle** gebouwen beschikken over brandladders en brandemmers. Bleek bij controle dat de kwaliteit van met name brandemmers niet voldeed, dan 'sullen de selve Emmers datelijck aen stucken ghesneden ende de stucken de Eygenaers gerestitueert worden, die ghehouden sullen zijn in plaetse vande aen stucken ghesneden Emmers te betalen binnen drie daghen daer nae voor yder Emmer drie guldens (...)' 1)

De oudste vorm van brandblussen vond plaats met houten tonnetjes.
Die tonnetjes waren veel zwaarder dan de latere leren brandemmers.

Brandwachten.

Iedere stad had speciale brandwachten. Je had 'kleppermannen', die door de stad liepen en zodra ze ergens brand ontdekten de burgers waarschuwden met een klepper of ratel en door hard 'Brand!' te roepen. Verder liepen er op kerktorens wachters rond om te zien of er ergens problemen waren. Als een torenwachter vanaf zijn hoge post brand ontdekte, of als hij een klepperman alarm hoorde slaan, blies hij op een hoorn of trompet en liet met een vlag of lantaarn zien aan welke kant van de toren de brand was.

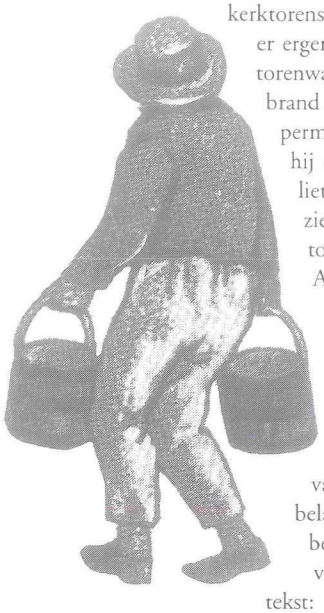

Een man met twee leren brandemmers op weg naar de brand.

Aan het eind van de achttiende eeuw hadden de torenwachters in Utrecht de gewoonte om burgers voor de jaarwisseling een prent aan te bieden met een nieuwjaarswens in de vorm van een gedicht waarin zij het belang van hun veeleisende taak benadrukten en om een fooi vroegen. In 1797 luidde de tekst:

'Alzo wij gesteld zijn om bij den Nacht te waken,
Om, als er brand ontstaat, 't elk bekend te maken,
Door 't blazen uit een Hoorn, in zulk een akelige tijd,
Voldoen wij aan onze pligt en zijn altijds bereid,
Ons aller evenmensch te helpen uit haar nood
En wenschen allen toe haerlieden dagelijks brood.
Neemt dan acht'bre Burgerscharen
Bij 't wiss'len van de jaren
Onzen groet in gunst weer aan
En wilt ge ons een fooitje schenken,
Dankbaar zullen wij aan U denken
Als wij op de toren staan.' 2)

De huiselijke haard was eeuwenlang tegelijk warmte- en lichtbron, maar ook was hij weleens oorzaak van brand. 's Zomeravonds om negen uur en 's winters om zeven uur luidde de klok en moest het vuur afgedekt worden met een vuurdover (zie hiernaast).

Door de toepassing van nieuwe communicatiemiddelen aan het eind van de negentiende eeuw werd de brandmelding verbeterd. Zo kregen de Utrechtse torenwachters op de Buurtoren in 1871 de beschikking over een telegrafische verbinding met het politiebureau. In 1881 werd die vervangen door een telefoonlijn.
Toen aan het begin van de twintigste eeuw de alarmering opnieuw werd verbeterd, werden de kleppermannen en torenwachters overbodig.

De slangbrandspuit.

In de zeventiende eeuw werd volop geëxperimenteerd met allerlei brandspuiten. Het meest succesvol was de slangbrandspuit, die in 1672 werd uitgevonden door Jan van der Heijden (1632 - 1712), 'opsiender van stadts brandspuiten en brandgereetschappen in Amsterdam.'
Voordat hij de buigzame spuitslang uitvond, werd het water met metalen straalpijpen rechtstreeks vanaf de pomp op de brandende gebouwen gespoten. Door zijn vinding werd het mogelijk om gebouwen binnen te gaan en het vuur van dichtbij te bestrijden. Slangbrandspuiten waren gemaakt van zeildoek en met pekdraad dichtgenaaid. De pomp die Van der Heijden gebruikte was een zuig-perspomp.
Het water werd eerst uit een gracht of een ander water opgezogen en opgevangen in een waterzak. Via een slang werd het naar de pomp geleid en vandaar door een andere slang naar het vuur geperst.
Het zware pompen werd gedaan in ploegen, die elkaar elk kwartier aflosten en in de pauzes een hartversterking kregen. Soms leidde dit bij grote branden niet alleen tot hilarische, maar ook tot chaotische situaties.
Een slangbrandspuit was een flinke investering, die aanvankelijk alleen grote steden zich konden veroorloven.
De stad Utrecht bestelde bij
Jan van der Heijden drie slangbrandspuiten voor 1600 gulden. Kleinere plaatsen die het geld niet bij elkaar konden krijgen, moesten zich behelpen met de bestaande voorzieningen.

De 'brandwacht' met de lantaarn maakte in de nachtelijke uren op gezette tijden een rondgang door het dorp. Deze vorm van brandwacht bleef in gebruik tot ver in de negentiende eeuw.

De eerste brandweerkorpsen.

In de zeventiende en achttiende eeuw was in de steden de brandbestrijding hoofdzakelijk in handen van bepaalde gilden (doodgravers, wijndragers, lantaarnaanstekers, 'koornmeters van't uytgaande en inkomende koorn'). Maar ook van ambachtslieden en werklui in dienst van de stad (timmerlieden, smeden, slotenmakers, metselaars) werd verwacht dat ze zouden assisteren bij het blussen van branden. Bij het blussen had de brandmeester de leiding. Hij was te herkennen aan een brandmeesters- of piketstok waarmee hij het ritme van het pompen aangaf. Aanvankelijk waren de stokken 2 tot 2,5 meter lang. In de achttiende eeuw werden ze korter en dienden ze alleen nog als teken van waardigheid.

Om de brandweerlieden te motiveren om zo snel mogelijk naar de plaats van de brand te komen, loofden gemeentebesturen premies uit. In Utrecht verdiende de ploeg die als eerste mèt brandspuit ter plaatse was 20 gulden. Voor brandwagens en degenen die voor ladders en zeilen moesten zorgen golden lagere bedragen. Degenen die verstek lieten gaan, konden rekenen op een fikse geldboete. Om de opkomst te controleren moest iedereen bij brand zijn speciale penning in een bus doen.

Op het platteland werd de brandbestrijding meestal georganiseerd door de schout, of door adelijke heren die zelf een spuit aanschaften en mensen aanstelden om die te bedienen.

Brandbestrijding in vroeger tijden in Loenen en Vreeland.

De oudste, in het archief van het Gerecht Loenen-Kronenburg, gevonden 'Brandkeure en Ordonnantie op het blusschen van Brand onder de gerechten Loenen en Nieuwersluis' dateert uit 1803 en werd 'onderschreeven en vastgesteld onder Approbatie van het Departementaal Bestuur 's lands van Utrecht.'3)

Uit dezelfde tijd en wat inhoud betreft vergelijkbaar met het bovengenoemde document is het 'Reglement op het blusschen en voorkomen van Brand in de Gemeente van Vreeland.'4)

Beide documenten hebben betrekking op het aanstellen van manschappen 'ter Beheering van de Brandspuiten' en de 'Order bij den Brand in het algemeen' maar ook op de 'voorbehoedmiddelen ter voorkoming van Brand.'Onder dat laatste viel niet alleen het schouwen van schoorstenen, maar ook het voorschrift alleen te koken in 'bekwame Stookplaatsen of Schoorstenen, gemetseld van Kalk of Tras, en opgetrokken ten minste een el boven het dak van het Gebouw.' De schoorstenen en ovens van bakkerijen, smederijen en fabrieken werden twee maal per jaar door de Schout en zijn assistenten gecontroleerd op de aanwezigheid van roet en vuiligheid. Bij ernstige vervuiling, volgde er advies om de situatie te verbeteren. Bij verzet kreeg men 'eenen boete van twee guldens

Het blussen met de brandemmer werd in de achttiende eeuw vervangen door de slangbrandspuit.

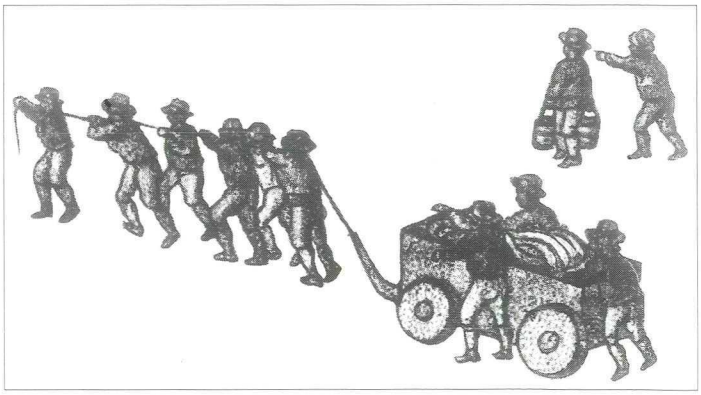

Ingebruikneming van de eerste vierwielige motorbrandspuit van de Vrijwillige Brandweer Loenen. De foto is van ±1924 en is genomen op het z.g. "plein" (bij de ingang van de Spinnerie). Op de foto zijn o.a. afgebeeld: Burgemeester E.A.H.A. v.d. Velde, Wethouder Jan van Dijk, Commandant Brandweer H. de Ruiter, Brandweerlieden J. van Dam, C. Selders, J. Visser, H. van Tricht en Gemeenteveldwachter L. de Jong Coll.: G.J. Verhage

telken reize.' Sloeg men het advies om de situatie te verbeteren in de wind, dan werd de boete verhoogd tot zeven gulden.
Ook hooibergen en hooizolders werden regelmatig aan een onderzoek onderworpen. Roken bij 'den arbeid in turf, hooi, stroo, droog hout of krullen' was streng verboden. Werd iemand betrapt, dan kreeg hij een boete van 'dertig cents en voor de tweede reize zestig cents'.
De brandspuit moest 'onder opzicht der Brandmeesteren, door zodanige der Geaffecteerden, welken daartoe door Brandmeesteren zullen worden geordonneerd, gereinigd, gedroogd, en weder in het Huisje worden gezet, om in het toekoomende weder zonder manquement gebruikt te konnen worden.'
Om in training te blijven werd er twee maal per jaar, op 'Dinsdag van Paaschen' en 'in de maand Augustus, of daaromtrent' in aanwezigheid van de Schout en Schepenen geoefend.
Verder vermelden beide documenten dat 'Manspersoonen boven de achttien Jaaren' moeten helpen bij het blussen van een brand. 'Die nalatig is om tot Adsistentie op den Brand te koomen, zal verbeuren, de Brand op Nacht zijnde, ééne Gulden en tien Stuivers, en op Dag zijnde, ééne Gulden, en die, welke te laat komt, op de Nacht, vijftien Stuivers, en op de Dag tien Stuivers, doch indien iemand ziek of afweezig is, of dat de Brand bij Nacht geweest zoude zijn, of het ontstaan van de Brand hem niet ter Ooren gekomen was, zal de zodanige van dezelve boete zijn geëxcuseerd.'

Brandweerplicht.
Voor de bediening van de slangbrandspuit was veel personeel nodig. Naast de gewone manschappen had een korps, afhankelijk van zijn grootte, een of meer brandmeesters, commandeurs, lantaarn- of fakkeldragers, bewaarders van geredde goederen, schroevendraaiers, lapzakdragers (een lapzak bevatte kleine brandweergereedschappen en reparatiemateriaal) nodig.
Toen in 1811 de burgerlijke stand werd ingevoerd en iedereen zich moest laten registreren bij het gemeentebestuur, werd het een stuk gemakkelijker om mensen op te roepen voor de brandweer. Net als voor het leger werd hiervoor een dienstplicht ingevoerd. Uit de gezonde mannen tussen de achttien en zestig jaar (in kleine plaatsen was dat bijna de gehele mannelijke bevolking) werd door middel van loting bepaald wie zich voor een aantal jaren beschikbaar moesten stellen voor de brandweerplicht. Als men niet wilde blussen en hiervoor het geld had, dan kon men zich voor een bepaald bedrag per jaar uitkopen. In Utrecht was dat 'drie guldens', in Vreeland 'eene gulden en vijftig cents'. Als bewijs ontving men een uitkooppenning

van de gemeentontvanger. Weigerde men te helpen met blussen en was men niet uitgekocht, dan kreeg men een geldboete en bij onvermogen om te betalen één dag gevangenisstraf.
Een nadeel van de plichtbrandweer was de trage opkomst van de brandweerdienstplichtigen. Alleen hoger personeel ontving een bescheiden vergoeding. De gewone manschappen waren vaak onvoldoende gemotiveerd om op te komen voor het beetje drinkgeld dat ze als beloning kregen.

Van stoomspuit tot bluspoederwagen.
Lange tijd kon een brand het beste bestreden worden met een (handbediende) slangbrandspuit. Daar kwam in de tweede helft van de negentiende eeuw verandering in door de introductie van een door stoom aangedreven brandspuit.
De eerste stoomspuiten werden in gebruik genomen in Amsterdam en Rotterdam in 1866. Pas decennia later werd dit voorbeeld gevolgd door andere grote steden. Omdat stoomspuiten erg duur waren, bleef men in kleinere gemeenten nog lang aangewezen op de bestaande handbrandspuit.
De invoering van de stoomspuit leidde in de grote steden tot een reorganisatie van de bestaande brandweer. Er werden korpsen vrijwilligers opgericht die grotendeels bestonden uit middenstanders die bij een brand het risico liepen hun nering te verliezen. Doordat voor de bediening van een stoomspuit minder manschappen nodig waren dan voor een handspuit, had men aan een kleiner aantal vrijwilligers genoeg.
De stoomspuit heeft het niet lang uitgehouden. In het begin van de twintigste eeuw werd de benzinemotor als aandrijving van de brandspuit in gebruik genomen. Voordeel: een motorspuit gaf sneller water en er waren maar twee man nodig voor de bediening. In het begin moest de spuit nog wel door paarden worden voortgetrokken, maar in een volgend stadium dreef de benzinemotor niet alleen de pomp, maar ook de automobiel aan. Daarna volgden autospuiten waarop ook manschappen werden vervoerd. Aanvankelijk waren die open. In de jaren '30 van deze eeuw kwamen er gesloten brandweerwagens die de brandweerlieden meer bescherming boden en meer materiaal konden vervoeren.
In de loop der jaren ontstonden er nieuwe blusmethoden. De lagedrukspuit maakte plaats voor de hogedrukspuit met nevelblussing waardoor de waterschade beperkt kon blijven. Het rijdend materieel werd geleidelijk aan uitgebreid. Naast tankautospuiten, ladder- en slangenwagens, schuim- en bluspoederwagens, wordt tegenwoordig ook gebruik gemaakt van hulpverleningswagens en hoogwerkers. De inzet van commandowagens verbeterde de communicatie tijdens branden en andere calamiteiten.

Brandweerkleding.
Ook de brandweerkleding maakte een ontwikkeling door. De piketstokken en hoge witte hoeden van de brandmeesters raakten in de negentiende eeuw in onbruik. De verschillende rangen waren te herkennen aan armbanden of draagpenningen. Uniformen bestonden nog niet in de negentiende eeuw, maar er kwam wel steeds meer aandacht voor beschermende kleding van de brandweerlieden. In Nederland werd in de jaren '70 van de negentiende eeuw

In de loop van de twintigste eeuw kwamen meer moderne middelen in gebruik: hier de brandweerauto van Loenen, een open Austin uit 1953 met voorbouwpomp. Naast de auto staat Cors Stoker. Coll.: W. Mooij.

bij de Amsterdamse beroepsbrandweer 5) de brandweerhelm geïntroduceerd.
Deze leren helm leek op die van het Pruissische leger. Hoewel deze overeenkomst rond de Tweede Wereldoorlog aanleiding was tot veel kritiek, bleef de helm in gebruik. Er werd alleen een neklap aan toegevoegd en het leer werd vervangen door kunststof.
Tegen het eind van de negentiende eeuw werden ook maatregelen genomen voor adembescherming. Aanvankelijk bonden brandweerlieden een natte spons voor hun mond. In 1875 werden de eerste luchtmaskers ingevoerd. In de jaren '20 van de twintigste eeuw kwamen er filter- en zuurstofmaskers en sinds de jaren '50 wordt er gebruik gemaakt van persluchtmaskers.
Uniformen deden pas in de twintigste eeuw hun intrede. De uitrukkleding werd lange tijd gemaakt van zeildoek, leer of wol.
Tegenwoordig worden de pakken vervaardigd van kunststof en wordt er voor bepaalde werkzaamheden gebruik gemaakt van speciale kleding, zoals duikuitrustingen, gas- en chemiepakken.

De Nederlandsche Brandweer Vereeniging.
Ondanks belangrijke verbeteringen op het gebied van de brandbestrijding, was er aan het begin van de twintigste eeuw nog geen sprake van eenheid in de organisatie. De wens om een eind te maken aan de onoverzichtelijke situatie en om de brandweer te organiseren was er echter wel. Dit leidde in 1916 tot de oprichting van de Nederlandsche Brandweer Vereeniging (NBV), die al in 1920 het predikaat 'Koninklijke' aan haar naam mocht toevoegen.
De KNBV was de eerste landelijke, overkoepelende organisatie op brandweergebied. Aanvankelijk was ze alleen een overlegorgaan van brandweertechnici, maar na de invoering van de Gemeentewet van 1851, die bepaalde dat burgemeesters voortaan verantwoordelijk waren voor de organisatie van de lokale brandweer, raakten ook gemeentebestuurders bij de Vereniging betrokken.
In de jaren '20 werd een aantal provinciale bonden opgericht als onderafdelingen van de KNBV. Naast brandweerverenigingen en instellingen die over een eigen brandweer beschikten waren hierin met name gemeentebesturen vertegenwoordigd.
Als eerste werd op 1 maart 1923 de Utrechtse Provinciale Brandweerbond (UPB) opgericht. Het doel van de bond was vierledig:' a) behartigingvan de belangen en verhoging van het peil van het brandweerwezen in de provincie Utrecht; b) bevordering van de eenheid in de inrichting en uitrusting van de verschillende brandweerkorpsen; c) bevordering van de

De brandweerauto van Loenen uit de jaren vijftig met onder andere de heer W. Verhage (staande voor de auto:) geflankeerd door links Lien Stoker en rechts Bep Flink.
Coll.: G.J. Verhage.

invoering van preventieve maatregelen; d) versterking van de band tussen brandweerlieden onderling en met organisaties die zijdelings met de brandweer te maken hebben.' 6)
Men probeerde deze doelen te bereiken door vergaderingen, lezingen, oefeningen, cursussen en wedstrijden, door advisering bij de oprichting van vrijwillige brandweerkorpsen, keuring van blusapparaten etc. Ook bemiddelde de UPB voor haar leden bij brandspuitenfabrieken en verzekeringsmaatschappijen. Ter ondersteuning van het Utrechtse brandweerwezen riep de UPB een aantal gespecialiseerde commissies in het leven: een Adviezencommissie, een Instructeurs- en Rechtskundige Commissie, een Technische, een Propaganda- en een Geneeskundige Commissie. In 1930 werd een tijdelijke commissie opgericht om te onderzoeken hoe bos- en heidebranden het best bestreden konden worden. Hieruit is in datzelfde jaar de Utrechtse Bosbrandweervereeniging (UBV) voortgekomen.
De UPB was in de eerste plaats bedoeld voor alle gemeenten uit de provincie Utrecht, maar ook plaatsen daarbuiten konden lid worden als ze toestemming kregen van hun eigen provinciale bond.
Bij de oprichting van de UPB in 1923 traden 14 van de ongeveer 70 Utrechtse gemeenten toe tot de Bond, waaronder de gemeente Loenen aan de Vecht.

Oprichting Vrijwillige Brandweer Vereniging in Loenen.

Tot 1924 bestond er in Loenen, Nieuwersluis en Oud-Over (de laatstgenoemde buurtschap hoorde toen nog tot de gemeente Loosdrecht) een plichtbrandweer. Elk van de drie dorpskernen beschikte over een handbrandspuit, die, zoals hierboven beschreven, in open water moest worden gelegd en waarvan de slangen na gebruik vanaf de eerste omloop van de kerktoren te drogen werden gehangen.De brandweerplichtigen kregen 25 cent per uur. Ook de kosten van een assisterend korps moesten door de hulpvragende gemeente worden betaald, inclusief posten als 'voor het vangen van een paard' en 'voor geleverd bier.'
Net als in andere gemeenten liet ook in Loenen de motivatie van de brandweerplichtigen te wensen over. Daarom werd tijdens een raadsvergadering in 1922 een commisie benoemd die zich bezig moest gaan houden met de reorganisatie van de brandweer in de gemeente Loenen.
Na onderzoek werd de intussen honderd jaar oude handbrandspuit vervangen door een motorspuit die werd ondergebracht in het latere politiebureau in de Spinnerie. De pomp stond op een houten chassis met vier houten wielen, werd aangedreven door een 20 pk 4-cylinder benzinemotor en leverde ongeveer 750 liter water per minuut. De kosten bedroegen, inclusief 150 meter slang, straalpijpen en koppelingen, F5000,- De commissie kwam verder tot de conclusie dat een vast korps met een vaste jaar- en uurvergoeding een veel beter alternatief zou zijn voor de bestaande plichtbrandweer. Men dacht dat het niet mogelijk zou zijn om vrijwilligers voor een niet-betaald korps bijeen te krijgen. Tóch kwam twee jaar later, op 3 juli 1924, op initiatief van H. de Ruiter en de toenmalige burgemeester E.A.H.A. van der Velde 7) de vrijwillige brandweer tot stand. Die van Nieuwersluis volgde een week later. De oprichting geschiedde onder toezicht van de Brandraad, die de adviserende schakel vormde tussen brandweerverenigingen en gemeente bestuur. Op verzoek van de Brandraad werden de blusmiddelen voor oefening door het gemeentebestuur aan de vereniging afgestaan. In het eerste jaar werd er twee maal met het materiaal geoefend.
De Vereeniging "De Vrijwillige Brandweer" bestond bij haar oprichting uit:

Leden van de brandweervereeniging Loenen bijeen na de verovering van de 'brandweerstaf'.
Op de foto staan van links naar rechts: Willem Mooij, Chris Stoker, Piet van Dommelen, Frank Mooij Jr., Jan Griffioen Rzn, Cors Stoker, Wim Verhage en Jan Dolman.
Coll.: W. Mooij.

Het volledige brandweercorps van Loenen (foto van na 1945). Voorste rij van links naar rechts: Antoon Flink, Wim Verhage, Herman de Ruiter, C.J. Elema, Hein Bosse, Geerit Versloot, Henk Versloot, Piet van Dijk, B.C. Sliggers, Cees Postma, Rinus de Kruijff, Johan Limburg, Henk van Tricht en Dirk Houtman. Achterste rij van links naar rechts: Jaap de Groot, Frank Mooij Sr., Adriaan Terlingen en Henk van Schaik. Coll.: G.J. Verhage.

a) een commandant, een onder-commandant, en minstens twee brandmeesters,
b) hoofdlieden (commandeurs),
c) brandweermannen,
d) eereleden,
e) donateurs.

Initiatiefnemer H. de Ruiter werd gekozen tot voorzitter/commandant; verder waren alle rangen in het corps vertegenwoordigd, tot lapzaken lantaarndrager toe. Benoemingen en ontslagen geschiedden door het gemeentebestuur. Het bestuur van de vereniging bestond uit de hier boven onder a) genoemde personen, een secretaris-penningmeester, een magazijnmeester en een gewoon bestuurslid.
De hoofdtaak van het bestuur was toezicht uitoefenen op de brandblus- en reddingsmiddelen. De kosten van de vereniging werden door het gemeentebestuur gedragen.

Alarmering
Bij een brandmelding in de gemeente kwam de 'wekdienst' in aktie: de brand werd doorgegeven aan de commandant of een van de leden die op zijn beurt weer een ander waarschuwde. Daarnaast had overdag de veldwachter en 's nachts de nachtwaker de taak om de vrijwilligers te alarmeren. In de eerste drie jaar van zijn bestaan kwam de brandweer slechts één keer in aktie voor een binnenbrand.

Aanschaf automobiel-brandspuit.
Eind jaren '20 werd in Loenen een begin gemaakt met de aanleg van een waterleiding en werden in het dorp zes brandkranen geplaatst. Een nadeel van deze voorziening was echter dat een beginnende brand wel met een straal vanaf de brandkraan kon worden geblust, maar dat de bestaande motorspuit niet op de brandkraan kon worden aangelegd. De aanschaf van een slangenwagentje bracht uitkomst. Ook kwamen er ladders, reddingsgordels en terreinverlichting.
Het bleef echter hinderlijk dat de spuit niet snel genoeg verplaatst kon worden. Daarom gaf de Brandraad in 1936 de gemeenteraad het advies om de inmiddels verouderde motorspuit te vervangen door een automobiel-brandspuit. Door gebrek aan financiële middelen duurde het echter nog tien jaar voordat die er kwam.

Kleding en conditie.
In de jaren '30 werd ook een begin gemaakt met de aanschaf van laarzen en oliejassen. Later kwamen daar nog brandweerhelmen bij.
In de praktijk bleek dat de oliejassen zo stijf waren en plakten, dat ze bij een brand eerst uit de kreukels getrokken moesten worden voordat men ze kon gebruiken.
Kleding speelde soms ook een rol bij het aannemen van nieuwe leden. Toen er op een keer een vacature ontstond, werd uit degenen die zich

aanmeldden als lid niet de meest geschikte candidaat gekozen, maar degene die paste in de beschikbaar gekomen kleding.
Leeftijdsgrens en lichamelijke conditie waren zaken waar men pas over na ging denken toen een van de leden er tijdens een vergadering vragen over stelde. Bij het onderzoek dat hierop volgde, bleek dat vijf leden niet voldeden aan de voorwaarden van de verzekering betreffende leeftijdsgrens en lichamelijke conditie. Omdat de vereniging geen verantwoording kon dragen voor vijf niet-verzekerde leden, werden ze ontslagen en benoemd tot ere-leden. Na dit voorval moest iedereen die zich als lid van de brandweer wilde aanmelden een gezondheidsverklaring overleggen.

De oorlog.
Tijdens de oorlogsjaren moest voor het houden van vergaderingen en oefeningen aan de autoriteiten schriftelijk toestemming worden gevraagd. Leden van de brandweer mochten niet evacueren en hadden geen burgerplichten te vervullen. Later in de oorlog kwamen er zogenaamde Z-kaarten, die de leden vrijstelden van dienstverlening aan de vijand.
In 1941 werd de Brandweerinspectie ingesteld, die bepaalde dat het gemeentebestuur diende te zorgen voor verbetering van materiaal en alarmering en dat de gemeentelijke brandweer minstens een keer per week moest oefenen. Er kwamen ook cursussen voor instructeurs/commandanten.

Reorganisatie en verbetering materiaal.
Na de oorlog werden de brandweerverenigingen van Loenen en Nieuwersluis samengevoegd tot één korps met een totale sterkte van vijfentwintig man. Door de samenvoeging kreeg de brandweer niet alleen de beschikking over een tweewielige motorspuit die 2000 liter water per minuut kon leveren, maar ook over een gebruikte Chevrolet uit het Canadese leger die als trekker/manschappenauto dienst kon doen. De garage aan de Spinnerie bleek te klein voor het nieuwe materiaal. In 1951 verhuisde de brandweer naar garage Schiltmeijer. (Tegenwoordig is op die plek Eterij 'De drie gekroonde laarsjes' gevestigd).
Toen garage Schiltmeijer moest worden ont-

De brandweer in vol bedrijf bij een brand en een explosie in een bungalow aan de Rijksstraatweg te Loenen, 30 december 1973. Coll.: H.J. Aalders.

ruimd, liet de gemeente een betonnen noodgarage bouwen aan de Rijksstraatweg, op de plaats waar nu het winkelcentrum staat. Dit was een voorlopige oplossing, maar toch een hele verbetering. Zo kon de bluskleding die altijd thuis werd bewaard, voortaan in de garage worden opgehangen. Er kwam ook telefoon en achter het gebouw werd een mast geplaatst voor het drogen van de slangen. Later werd de garage nog voorzien van oliekachels, waardoor deze tenslotte aan de minimum eisen voldeed.

In 1948 werden de eerste uniformen in gebruik genomen waardoor het korps ook deel kon gaan nemen aan wedstrijden. In datzelfde jaar werd er ook een sirene op het dak van het gemeentehuis geplaatst. Hiermee kwam er definitief een einde aan de oude 'wekdienst'. De alarmering liep nu via een telefoonlijn met het gemeentehuis, dat in de avond- en weekenduren door de gemeentebode werd bezet.
Op 1 januari 1952 werden de buurtschappen Oud-Over, Mijnden en de polder Huntum, die tot de gemeente Loosdrecht hoorden, aan Loenen toegevoegd. Dit betekende opnieuw een uitbreiding van het verzorgingsgebied van de brandweer, nu met ongeveer 1000 inwoners.
Vergeleken met het daarvoor gebruikte materiaal waren de Chevrolet en de motorspuit wel een verbetering, maar toch verre van ideaal. De manschapsruimte in de Chevy bood te weinig ruimte waardoor de manschappen tijdens de rit min of meer bekneld zaten tussen dak en bodem. Bovendien zat het stuur rechts en dat gaf ook nog wel eens problemen. Ook de motorspuit voldeed eigenlijk niet omdat hij moeilijk bedrijfsklaar was te houden en het op ongewenste momenten af liet weten. Dat gebeurde ook in maart 1953 bij het blussen van een brand op woonboot 'De Driem' tijdens een zuid-wester storm. Hierbij kwam toen een baby om het leven. Drie maanden later stelde het toenmalige gemeentebestuur F20.000,- beschikbaar voor de aanschaf van een autospuit. De nieuwe brandweerauto (een 'open type' Austin, met voorbouwpomp en een waterlevering van 2500 liter per minuut) heeft de Loenense brandweer altijd uitstekende diensten bewezen.

Drie korpsen.
Als gevolg van de gemeentelijke herindeling werden op 1 april 1964 Vreeland en Loener-

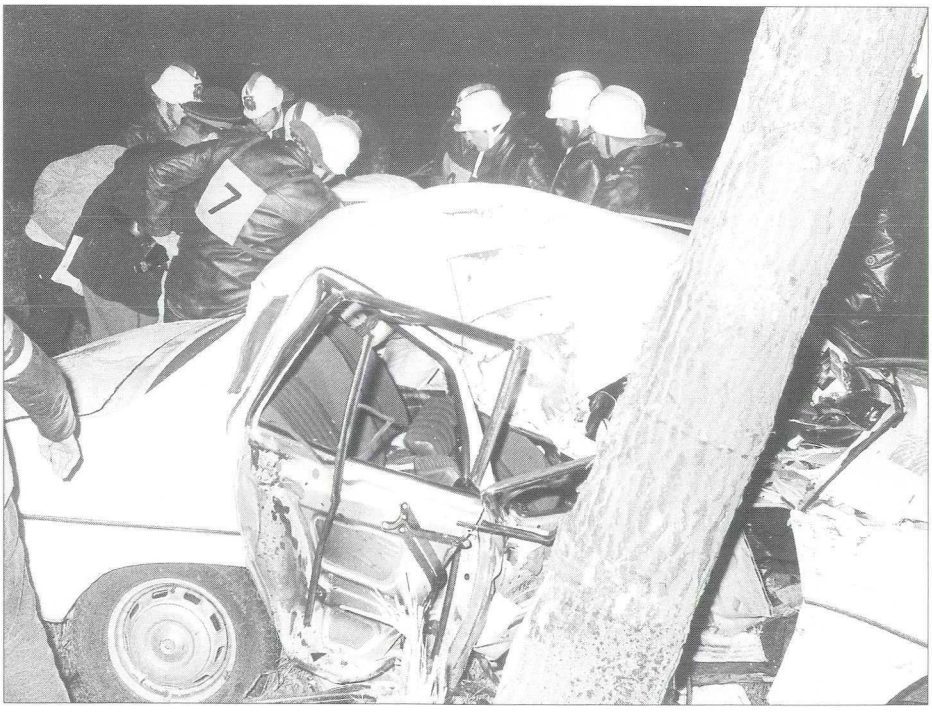

Hulp van de brandweer bij een auto-ongeluk op de Oost Kanaaldijk te Loenen, 15 december 1978. Coll.: H.J. Aalders.

sloot bij Loenen gevoegd. Hierdoor ontstond er niet alleen één gemeente met vier woonkernen, maar kreeg de brandweer er twee brandweerkorpsen bij. De brandweer van Loenersloot werd opgeheven en het verzorgingsgebied verdeeld tussen de korpsen Vreeland en Loenen.
Het materiaal van Loenersloot (een Volkswagenbusje en een tweewielige motorspuit) ging over naar het korps Loenen. De gebiedsverdeling werd vastgelegd in een nieuwe organisatieverordening voor de brandweer, die op 1 maart 1968 in werking trad.
Hoewel de brandweer van Vreeland en die van Loenen hun eigen verzorgingsgebied hadden, vonden er in het begin soms grensoverschrijdingen plaats die leidden tot komische situaties. Zo werd door een inwoonster van de gemeente eens een taart bezorgd bij de Loenense brandweer als dank voor het blussen van een brandje Het was haar echter ontgaan dat de brandweer van Vreeland bij haar aan het werk was geweest. De taart werd in dank aanvaard en lekker opgegeten. Later liet de Loenense brandweer een nieuwe taart bezorgen bij haar Vreelandse collega's.

Nieuwe ontwikkelingen.
In 1970 kreeg de Loenense brandweer een nieuwe brandweerkazerne aan de Rijksstraatweg, voorzien van een magazijn, kantoor, wasgelegenheid en vergader/instructieruimte. Het 'buitenshuis' vergaderen (tot 1958 gebeurde dit in hotel 'Het Raedhuys van Kronenburgh' en later in gebouw Dorpsstraat 70) hoorde nu tot het verleden.
Met de in gebruikneming van de nieuwe kazerne werd de zestienjarige Austin autospuit vervangen door een Magirus-Deutz tankautospuit. De komst van de nieuwe tankautospuit ging gepaard met de invoering van nieuwe blustechnieken, zoals 'hogedruk' en 'schuim'. In de jaren '70 werd er een begin gemaakt met 'regionalisatie' op landelijk niveau. Een gevolg hiervan was de overgang van 'luid' naar 'stil' alarm. Tegenwoordig worden alle korpsen opgepiept via de alarmcentrale van hun regio, die 24 uur per dag wordt bemand door beroepspersoneel. Alle akties van de aangesloten korpsen worden ook van hieruit gecoördineerd.

Brand bij de NLF in Loenen-Kerklaan (de voormalige RK-Kerk van Loenersloot), 25 juli 1980. Coll.: H.J. Aalders.

Vroeger kwam men alleen te hulp bij brandbestrijding, tegenwoordig wordt er uitgerukt voor allerlei noodsituaties, zoals ongevallen op de weg, op- of onder water, storm- en wateroverlast, vliegrampen etc. Niet alleen de kleding en het materiaal, ook de opleiding van het brandweerpersoneel is op de diverse taken afgestemd.

Jubileum.
Toen in november 1984 de 'Vereniging Brandweer Loenen' haar 60-jarig bestaan vierde, kreeg het korps nieuwe bluskleding en werd de Magirus Deutz tankautospuit vervangen door de Mercedes 552 die nu nog in gebruik is.

In november 1997 kwam er een nieuwe kazerne. Nadat verschillende locaties waren overwogen (o.a. industrieterrein De Werf en gemeentewerf De Heul), viel de keuze op het voormalige politiebureau aan de Keizer Ottolaan, op nummer 2, waar voor de in gebruikneming een stuk werd aangebouwd.
In het najaar van 1999 is het opnieuw feest, want dan viert de 'Vereniging Brandweer Loenen' haar 75-jarig bestaan.

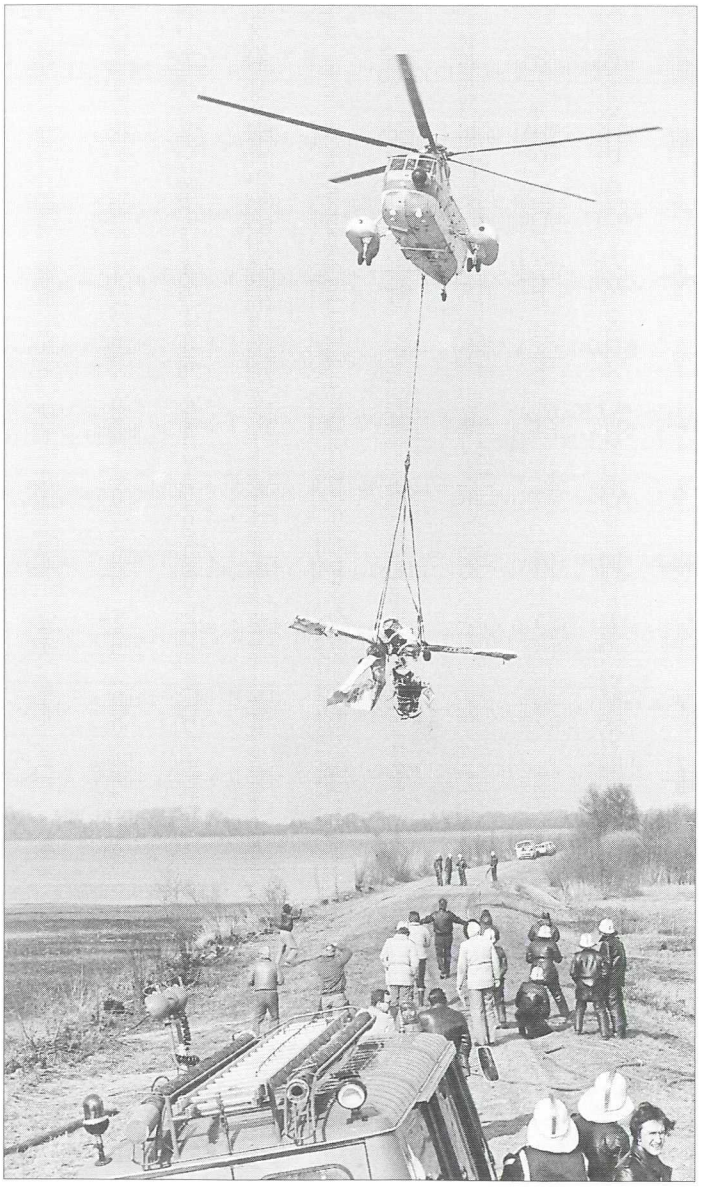

Hulp van de brandweer bij een vliegtuig-ongeluk, neergestort in de Loenderveenseplas, 6 maart 1982. Het vliegtuigwrak werd de volgende dag door een helicopter opgehaald. Coll.: H.J. Aalders.

Drie zelfstandige korpsen, maar één Gemeentelijke Brandweer.

Op 21 oktober 1983 werden de brandweerkorpsen Vreeland en Loenen samengevoegd tot één Gemeentelijke Brandweer Loenen. Beide korpsen - met een sterkte van maximaal 22 man per korps - bleven echter werkzaam in hun eigen verzorgingsgebied. De reorganisatie ging gepaard met een nieuwe rechtspositieregeling die inhield dat, met terugwerkende kracht tot 1 januari 1982, alle brandweerlieden voortaan door Burgemeester en Wethouders in gemeentedienst zouden worden aangesteld en beëdigd. Er werd ook bepaald dat ze voor hun brandweerdiensten een uurvergoeding zouden ontvangen. Zo gebeurde wat men in 1924, bij de oprichting van de Vrijwillige Brandweer, nog voor onmogelijk had gehouden: een vast korps, tegen een vaste vergoeding!
Als gevolg van de gemeentelijke herindeling per 1 januari 1989 werd Nigtevecht bij Loenen gevoegd en kreeg de Gemeentelijke Brandweer er een korps bij: de vrijwillige brandweer van Nigtevecht. De integratie van dit korps ging gepaard met veranderingen in de organisatieverordeningen, maar bovendien werden de rechtspositie- en vergoedingsregelingen voor het korps Nigtevecht gelijk getrokken met die voor de korpsen Loenen en Vreeland.

Nigtevecht.

Op 10 oktober 1895 riep Burgemeester J.A.F. Backer, die van 1888 tot 1911 burgemeester van Nigtevecht en Vreeland was, de brandweer van Nigtevecht bijeen voor een bijzondere vergadering. De aanleiding was de aanschaf van een tweede brandspuit. Maar het leek de burgemeester ook een mooie gelegenheid om, zoals hij zelf zei 'een kort woord wijden aan onze **oude** spuit, iets mede deelen aangaande hare eerste levensjaren. 8)
Midden in het dorp Nigtevecht,' zo vervolgde hij, 'stond in de vorige eeuw het rechthuis van Nigtevecht, eigenlijk was het maar een kamer in het logement dat thans nog het wapen van Nigtevecht boven den ingang voert. In deze kamer vergaderde het gerecht. De schout, de oude heer Hendrik van Soestdijk, tevens schout van Vreeland en Nederhorst-den-Berg, in welk laatstgemelde plaats hij woonde, stak de Vecht over en presideerde de vergaderingen van den gerechte.

Op 21 September 1756 bracht de voorzitter in 't midden dat verscheiden eigenaren en ingezetenen, zoo het gerecht Nigtevecht als onder Klein-Muiden 9) wel zouden inclineeren tot de aankoop van een slangbrandspuit met derzelven toebehooren en aankleve vandien en daartoe gaarne vrijwillig ieder eene 'convenabele somme' zoude contribueeren.
Alle belanghebbenden van Nigtevecht werden uitgenodigd om op 'Zaterdag den 2. October nanoens ten drie uren' in het rechthuis bijeen te komen om de zaak te bespreken. Aldus geschiedde. Tijdens de vergadering werd overeengekomen dat ten dienste van de inwoners van Nigtevecht, inclusief Klein-Muiden en de hofstede Petersburg een slangbrandspuit zou worden aangekocht 'van 't grootste soort met alle deszelfs toebehooren ap- en dependentiën, mitsgaders een goed aantal van leere brandemmers, zeilen, ladders, haken en wat verder de natenoemen Heeren Gecommitteerden tot spoedig blusschen van den brand dienstig en nodig zullen oordelen.
Er werd een inzameling gehouden die 847 gulden opbracht. Wat er na de aanschaf van de slangbrandspuit overbleef werd in de onderhoudskas gestort. Er werden brandmeesters en assistenten benoemd en de plaatselijke middenstanders en ambachtslieden werden aangewezen als brandweermannen. Op 24 mei 1757 volgde het 'Reglement en Ordre op den Brand mitsgaders de beheering en 't gebruik van de brandspuit te Nigtevecht.'
In het algemeen wijkt de inhoud van dit reglement niet af de 'Reglementen' van Loenen en Vreeland. Op de pittige boetes na! 'F10,- voor hem die bij brand geen dienst doet; F25,- boete voor hem die verzwijgt dat er brand bij hem is; F50,- boete voor hem die weigert toegang aanen dat bij brand de slang door zijn huis wordt gelegd door het gezag.'
De spuit die in 1756 werd aangeschaft heeft in vele branden dienst gedaan, 'ofschoon geen brand zo erg was als die van 11 februari 1673 toen de Fransen Nigtevecht hebben verbrand en slechts één huis ongedeerd bleef, dat waar thans nog boven in den gevel "d'Oranjeboom" prijkt.' (Zie ook het artikel over 'De grote brand in Nigtevecht' elders in dit blad.)
'Hoezeer moeten onze voorgangers alhier met hunne spuit ingenomen zijn geweest als wij bedenken dat zij aan Vreeland, toen daar een jaar of tien na de aanschaffing van Nigtevecht's spuit besloten werd eene spuit aan te koopen, de vraag aan Vreeland deden of het ook, bijgeval, door Nigtevecht's spuit wilde bediend worden, in plaats van zelf eene spuit te koopen!
Nu de oude spuit eene helpster nevens zich krijgend, mogelijk van sommigen minder geteld staat te worden, wenschen wij de verzekering thans af te leggen dat zij - bij ons althans - niet in de achting zal dalen, zoolang zij blijft die zij thans nog is.' Aldus Burgemeester J.A.F. Backer tijdens de bijzondere vergadering van de brandweer van Nigtevecht op 10 oktober 1895.

Stanny Verster

NOTEN:

1) 'Naeder Ordre, Bij de Heeren Borger Meesteren ende Vroetschap der Stadt Utrecht', 'Vuurwerk', Mieke Heurneman, Uitgeverij UPB, Woerden.
2) 'Vuurwerk' (zie boven), pag. 20.
3) 'Keur en Ordonnantie op het blusssen van brand en het onderhoud van de brandspuit met toebehoren,' Archief Gerecht Loenen-Kronenburg, nr. 49.
4) 'Reglement of het blusschen en voorkomen van brand in de gemeente Vreeland,' Archief Heerlijkheid Vreeland, nr. 106, Rijksarchief Utrecht.
5) Amsterdam neemt wat de organisatie van de brandweer betreft een bijzondere plaats in. Hier werd door toedoen van Jan van der Heijden (1632 - 1712) reeds in 1654 een vrijwillige brandweer ingesteld. In 1974 kreeg Amsterdam, als eerste gemeente, een beroepsbrandweerkorps. Utrecht zou pas na de Tweede Wereldoorlog een professionele brandweer krijgen.
6) Artikel 3 uit de Statuten van de UPB (gewijzigd in 1937 en 1949), Archief UPB, Woerden.
7) Zie 'Een bank voor de burgermeester', Vechtkroniek nr. 1, pag. 21.
8) En alle volgende citaten uit: 'De eerste levensjaren van de brandspuit te Nigtevecht, een enkele bladzijde uit het verleden van Nightevecht', medegedeeld door J.A.F. Backer, burgemeester, den 10. October 1895.
9) Klein- Muiden was een gehucht dat midden in Nigtevecht lag, maar onder bestuur van Muiden viel dat tot de provincie Holland hoorde. Nigtevecht hoorde tot de provincie Utrecht.

BRONNEN:

'Vuurwerk' door Mieke Heurneman, Uitgeverij UPB, Woerden.'60 jaar Brandweer Loenen', Archief Brandweer Loenen.'Brandweer', nrs, 621 t/m 630, Archief Gerecht Loenen-Kronenburg, Gemeentearchief Loenen aan de Vecht.'Brandweer', Archief Heerlijkheid Vreeland, Rijksarchief Utrecht. Archief Brandweer Nigtevecht.

Brandweerverordeningen van Vreeland

Eén van de brandweerverordeningen van Vreeland dateert uit het einde van de 17e eeuw. Het betreft de brandschouwbrief van 17 januari 1695. Deze 'verordening' is vastgesteld door "Drossaert, Burgemeester, Raetsburgemeesteren, Buermeesters (=buurt- of wijkmeesters) ende Schepenen van Vredelant, mitsgaeders daartoe gekoren Brandmeesters, in presentie van den Secretaris". De brandschouwbrief bepaalde dat ieder huis in Vreeland belast zou worden met het aanschaffen en steeds onderhouden van een of meer brandemmers en met het regelmatig oefenen met hulpmiddelen, die gebruikt werden bij de bestrijding van branden (ladders, haken, lantaarns enz.). Deze 'verordening' is op 16 mei 1702 aangevuld met het oog op het stoken van takkenbossen en het doven van brandende kolen, "om zooveel mogelijk brand of ongeluck te voorkomen."

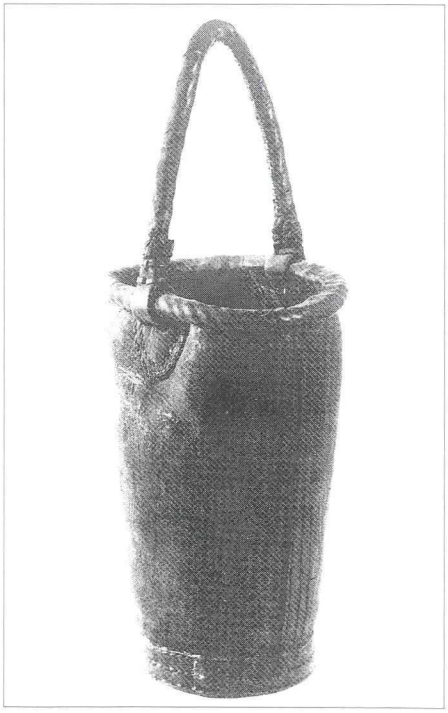

De leren brandemmer, gebruikt voor het blussen van branden tot in de achttiende eeuw.

Op 31 oktober 1699 stelde het 'gemeentebestuur' een verordening vast voor de klepper- en ratelwachten: "ordre op het maeken en onderhouden bij naght van de klepper- off ratelwaght der stede Vreelant". In de verordening werd het volgende voorgeschreven:
"Degene wiens beurt het is de ronde met klep off ratell te doen, moet neerstiglijk acht nemen, dat op straet of binnen Vrelant geen commer, gewelt off oproer geschiede en (hij moet) oock nauw toesien, dat geen brant hier of daer uijt de huyssen compt." Als hij brand ontdekt, moet hij de naaste buren waarschuwen en vervolgens moet hij heel Vreeland hiervan kennis geven "met roepen en geraes van de klep off ratell."
Over de rondes die gelopen moesten worden bepaalde de verordening het volgende:
"De ronde vangt aan althoos des avonts de klocke tien ueren precies en voorts de ganssche naght te continueeren van uer tot uer (enz.). Op yder uer sal geroepen moeten worden, hoe laet de klocke geslagen is en (sal) bovendien de klep off ratell geroerd moeten worden sooveele de klock geslagen heeft om des te beter te cunnen weten hoe laet het soude mogen zijn." De ronde vangt aan voor het huis van degene wiens beurt het is. Hij moet dan telkens de volgende route lopen: "de Voorstraet langhs, door de straet van menheer de Lange, zoo anders genaempt de Kreupellstraet, als ook door de Breestraat en vervolgens de Lindengraght langs tot aen de Pastorije ende huissinge van Jufvrouw Hondecoeter (vroeger de goudleermakerij) en voorts het kerckhoff over, de Klapstraet door tot aen de huissinge van Joost Claessen van Grevelinge en soo voorts het sandpadt langhs, de brugh over en dan aan de Westsijde van de Veght van Dijnkercken aff tot aen het steene sluijssie off uijtwateringhe van de molen voor de brugge."
Bij overtreding van deze verordening werden boeten opgelegd, waarvan de opbrengst ten goede zou komen aan "den Drossaert", de brandmeesters (die in de kerk werden gekozen)

De handpomp-brandspuit, waaraan de linnen brandslang werd vastgekoppeld.

en de diaconie-armen, elk voor een derde deel. Uit de verordening blijkt dat ook de buurtschappen ten westen van de Vecht waren begrepen onder de verordeningen voor het brandwezen (en waarschijnlijk ook voor andere voorzieningen). Bij de verkiezing van buurt- en brandmeesters werd dan ook steeds uitgegaan van personen voor de westzijde en personen voor de oostzijde van de Vecht.

Omstreeks 1760 is een lijst opgesteld van het brandblusmaterieel, dat verplicht aanwezig moest zijn. 1) Daaruit blijkt dat Vreeland in die tijd 82 huizen telde. Voor het blussen van branden moest het volgende materieel aanwezig zijn: 143 brandemmers, 30 leren (=ladders) in verschillende lengten (5 van 16 sporten, 18 van 20 sporten, 6 van 25 sporten en 1 van 30 sporten), 10 haken en 4 lantarens.

Aan de brandbestrijding met deze middelen kwam in 1771 een einde. Toen kocht het 'gemeentebestuur' een slangbrandspuit. Het stelde tevens een nieuwe brandverordening vast. 2) Daarin schreef men met enige weemoed de volgende overweging: "dat het gereedschap van emmers als anders, waarop een ieder der ingesetene ware gesteld, ook niet genoegsaam was tot blussing van brand..." De oude methode voldeed dus niet meer aan de eisen van de tijd. De nieuwe verordening schreef voor dat bij het ontstaan van brand "de Brandspuit met zijn toebehoren uit de bewaarplaatse gehaald en ten spoedigsten bij den brand gebragt moet worden, alwaar de spuit dan bequamelijk geplaatst zijnde, aanstonts de linne waterslang agter derselve uijtgebragt moet worden, so verre die kan rijken, en het eijnde van dien zo vast en digt als doenlijk is gebonden worden aan de pijp van de brandwagen ...". Vergeleken met de moderne techniek was het toen nog een heel gedoe, voordat men water op het vuur kon spuiten.

Jan Boerstra
Kees de Kruijter

NOTEN:

1) Lijste weegens het brandgereetschap over de steede van Vreelant en 't Carspel van dien (ca. 1760), in het Archief van de gemeente Vreeland, voorlopig inv. nr. 54.
2) Nieuw reglement op den brandt (1771), in het Archief van de gemeente Vreeland, voorlopig inv. nr. 54.

BRON:

Toespraak van oud-burgemeester van Vreeland Jhr. J.A.F. Backer over 'Vredelant in vroeger tijden' (1894), eigendom van G.J. Verhage.
Deze toespraak is tevens gepubliceerd in: H.J. Aalderink (samensteller), Oud-burgemeester van Vreeland en Nigtevecht Jhr. J.A.F. Backer vertelt ..., Vreeland 1995.

Bijzondere branden

De grote brand in Nigtevecht

Het jaar 1672 was een rampjaar voor ons land, toen de Republiek der verenigde provincies geheten. Lodewijk XIV van Frankrijk - we weten het nog wel uit de geschiedenisboekjes - had een coalitie gevormd met Engeland en andere landen om de Republiek aan te vallen. In het voorjaar van 1672 trok Lodewijk met een groot invasieleger ons land binnen. In betrekkelijk korte tijd wist het Franse leger zowel de IJssellinie als de Vechtlinie (verdedigingsgordel door de provincie Utrecht via de Vecht naar Naarden) vrijwel zonder strijd in handen te krijgen. De oorlog met de omringende landen veranderde tijdens de winter van 1672-73 in het voordeel van de Republiek. De Nederlandse verdediging won meer en meer aan kracht. Toen het ondergelopen land van de waterlinie dichtvroor leek het er even op dat het Franse leger kon doorstoten naar Leiden en andere plaatsen in het westen van het land. Maar toen de dooi plotseling inviel werden de troepen van Lodewijk XIV gedwongen tot de terugtocht, die al voor de invallende dooi was begonnen. Bij die terugtocht in februari 1673 deden een grote troep Franse soldaten Nigtevecht aan. Dit 'bezoek' heeft diepe sporen nagelaten in de geschiedenis van Nigtevecht.

Een deel van het Franse leger lag vanaf 1672 in de stad Utrecht. De troepen wilden zich van daaruit over de weg door de Vechtstreek een weg banen naar het hart van het land. Bij de heen- en terugreis hebben de militairen op treurige wijze huisgehouden. Vele huizen en kastelen zijn geplunderd, verwoest of verbrand. De bewoners konden het vege lijf meestal ternauwernood redden. Op 20 februari 1673 verschenen in Nigtevecht ongeveer 600 militairen te voet, waaronder enige dragonders. De inwoners - voor zover ze er nog woonden - waren net op tijd op de hoogte gebracht van hun komst. 1) Wetend wat het Franse leger al had aangericht in de Vechtstreek, verlieten de laatste inwoners zo snel mogelijk hun huizen met achterlating van vele bezittingen. Vrijwel allemaal vluchtten zij over het ijs naar Weesp en zochten daar een veilig heenkomen. Volgens mondelinge overlevering zou alleen een oude man, die zich niet bijtijds uit handen van de Fransen had weten te redden, zijn achtergebleven. Hij werd de volgende dag gevonden onder de puinhopen van zijn verbrande huis (boerderij 'Groengenoegen'). De Fransen trokken naar de schans bij de Hinderdam (een keerdam in de bocht van de Vecht bij Nigtevecht). De schans was bedoeld als bescherming tegen vijandelijke aanvallen, maar deze bleek niet bestand tegen de grote troep Franse militairen, zodat zij dit verdedigingswerk met weinig moeite veroverden. De volgende dag, 21 februari 1673 2), staken de bezetters enkele huizen in brand. 'Nederlandse' militairen uit omliggende garnizoenen (het waren er niet meer dan 150) kwamen nog wel even in actie, maar tegen een zo grote overmacht konden zij niet op. Helaas moesten zij zich terugtrekken, nadat al enkele collega's van hen waren doodgeschoten. Ongeveer 60 'nederlandse' militairen werden gevangen genomen. Nadat de overigen hun verzet hadden opgegeven, waren de Franse militairen door het dolle heen. Huis voor huis staken zij in brand, waarbij de kerk, de pastorie, het rechthuis en verder (op één na) alle huizen en hofsteden over een gebied van ongeveer 10 kilometer zware schade opliepen of geheel in de as werden gelegd. De Fransen trokken 'na hun werk' in Nigtevecht met medeneming van de gevangen soldaten en beladen met roofgoed terug naar hun garnizoen in Utrecht.

Eén huis in Nigtevecht is gespaard gebleven. Het diaconieboek van de hervormde gemeente vermeldt daarover het volgende: "Alleen het huys van den schoolmeester is geheel van den brand ongeschonden overig gebleven." J.W. Verburgt 3) geeft daarbij de volgende toelichting: "Dit is het huis, waar tegenwoordig (1911) de kerkvoogd W. van Groen woont;

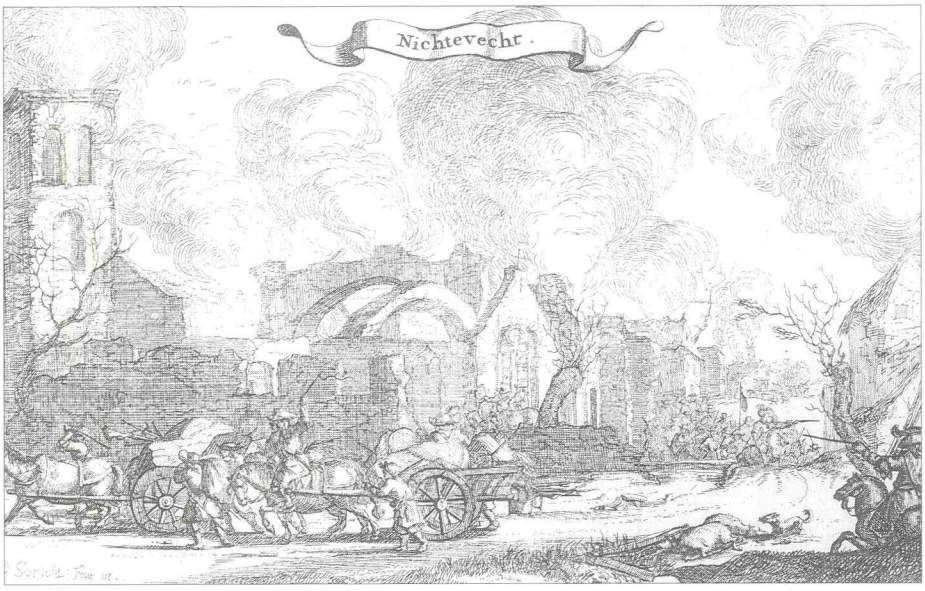

De brandschatting van Nigtevecht door de Fransen in de winter van 1672/1673. Rijksarchief Utrecht, Top. Atlas.

alzoo de oudste woning van Nigtevecht. In het noodlottige jaar 1673 woonde daar Ysbrand van Harderwijck, schoolmeester, voorlezer en secretaris. Zijn naam wordt op een 'Ledematenlijst' van 1667 vermeld en daarbij is aangetekend "overleden 1 december 1679 binnen Weesp. Ook hij is dus gevlucht naar Weesp. Het huis d'Oranjeboom is niet het huis, hetwelk bij den brand ongedeerd bleef, gelijk vaak wordt gezegd en ook te lezen is in de publicatie van Jhr. J.A.F. Backer. Hoe zou het ook mogelijk zijn, daar d'Oranjeboom met het jaartal 1680, het jaar van den bouw, op een gevelsteen prijkt." 4)

Kees de Kruijter

BRONNEN:

1. Fenna Brouwer, De geschiedenis van de gemeente Loenen, in: 'Vechtkroniek' nr. 1, december 1994, pag. 6-20.
2. Jonathan I. Israel, De Republiek 1477-1806 (deel II: vanaf 1647), Franeker 1996.
3. J.W. Verburgt, Nigtevecht: Plaatselijke en Kerkelijke Geschiedenis, Utrecht 1911.

NOTEN:

1) Een deel van de inwoners van Nigtevecht was al in juli 1672 gevlucht voor de Franse bezetter, zo blijkt uit een aantekening in het 'Journael van ontfangh en uytgift voor de Diacony tot Nigtevecht, 1663-1693': "dat door de haastige en onverwachte invasie, en doorbreeckinge van den vijand, de francoisen, voorgevallen in de maand julius 1672, op welke een algemeen vlugten van de inwoonderen deser provincie, als in 't bysonder mede van die van Nightevecht gevolgt zijnde, nog eenigen tijd daar na den Godsdienst alhier is waargenomen, en in het preedicken gecontinueert (=voortgegaan), dog, het getal der toehoorderen seer kleyn zijnde ....". J.W. Verburgt schrijft als toelichting: "De inval van 1672 had plaats in de maand juli, wanneer een algemeene vlucht van de inwoners plaats greep, zoodat het getal der achterblijvenden, die den brand medemaakten, niet groot meer was." (ontleend aan de publicatie van J.W. Verburgt, zie hierboven onder 'bronnen', nr. 3)
2) In oude stukken uit die tijd worden veelal twee data vermeld, namelijk 11 en 21 februari. Eerstgenoemde datum is die van de oude tijdrekening ('oude stijl') en 21 februari is de datum van de verbeterde tijdrekening ('nieuwe stijl'). Oude en nieuwe stijl geven het onderscheid aan tussen de Juliaanse en Gregoriaanse kalender in de periode dat beide kalenders naast elkaar in gebruik waren. In ons land was dat van 1583-1701.
3) J.W. Verburgt was van 1900-1919 predikant van de hervormde gemeente in Nigtevecht en auteur van de plaatselijke en kerkelijke geschiedenis van dit dorp. Deze geschiedenis verscheen vanaf 31 december 1910 tot de zomer van 1911 in 35 afleveringen in de 'Kerkbode voor de Vecht- en Rijnstreek'. De artikelen zijn in de tweede helft van 1911 gebundeld en als boekje uitgegeven door L. Masselink te Utrecht.
4) Zie ook het eerste artikel in deze aflevering (Vuur en water, brandbestrijding door de eeuwen heen), waar in navolging van Jhr. J.A.F. Backer wordt vermeld dat 'de Oranjeboom' het enige huis is dat gespaard is gebleven bij de grote brand in Nigtevecht in 1673.

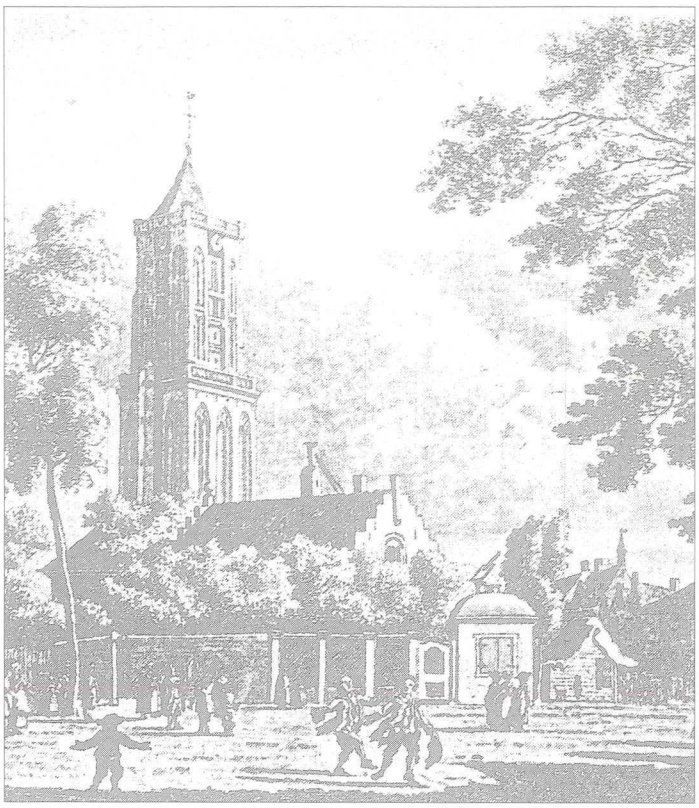

De toren van Loenen voor de brand in 1714; vergelijk de spits met die van na de brand (volgende afbeelding).

De grote torenbrand in Loenen.

Op hemelvaartsdag, donderdag 10 mei 1714 's avonds om zes uur, slaat de bliksem in de toren van de Hervormde kerk in. 1) De bevolking van Loenen is zeer bezorgd en is er van overtuigd dat de toren geheel zal uitbranden en zal omvallen. Daarbij zal hij heel de kerk en de omliggende huizen verwoesten.
In allerijl wordt een renbode gestuurd naar Loosdrecht, waar Loenens predikant, Anthonius Konijnenberg, een predikbeurt vervult. De renbode moet hem waarschuwen dat hij zijn goederen moet redden uit de pastorie die naast de toren staat.

De renbode komt hijgend aan in Loosdrecht en verstoort daar de kerkdienst met de mededeling dat de kerk in Loenen brandt en dat er grote gevaren dreigen voor de pastorie en heel het dorp. De predikant reageert echter rustig en zegt tegen de bode: "Keer weder te rugge, daar is niemant die leeft, die de almachtige en slaande hand Gods ontwijken kan: Laat mijne goederen aan haar plaats: De Heere zal ons mogelijk genadig zijn."2)

Of het geloof van de predikant het onheil gekeerd heeft of dat het komt doordat in de gehele toren het brandbare hout verbrand was zal altijd onduidelijk blijven. Een feit is echter dat de brand in de toren vanzelf dooft en de toren, als een rokende schoorsteen, blijft staan.

De bezorgdheid van de inwoners is te verklaren uit een keur van 1708 waarin gesproken wordt over het landelijke karakter van de dorpskern van Loenen. De keur beperkt het aantal hooibergen tot 1 per huis. Blijkbaar was het de gewoonte dat de huizen in het dorp meerdere hooibergen hadden. Ook weten we dat de brandblushulpmiddelen in deze tijd zeer beperkt waren. In zo'n dorp zal een omvallende brandende toren grote gevolgen hebben, al heeft het dorp nog niet de omvang van vandaag. In 1759 bestaat het dorp Loenen uit 127 huizen verdeeld over 8 straten. 3) Als de toren gevallen was, was de kans groot dat heel Loenen van de kaart geveegd was.

Hoewel de dorpskern van het kleine Loenen voor een groot onheil gespaard is gebleven zijn de toren en de kerk grotendeels verwoest. Ook is een van de klokken, evenals het uurwerk en het interieur van de kerk gesneuveld. 1)

In de jaren die volgen wordt geld bijeengehaald om de kerk en de toren te restaureren. De totale kosten bedragen ruim 27.000 gulden, een zeer hoog bedrag voor die tijd en een aanslag op de draagkracht van de kerk en de inwoners van Loenen. In de kerk hangt zelfs in 1875 nog een busje met het opschrift: "Bedenk de kerk en de afgebrande toren". 4) Bij de restauratie die volgt wordt onder andere de spits die tot die tijd vrij stomp was, vervangen door een spitser model. Op deze wijze krijgt de toren in grote lijnen het silhouet zoals dat tot op de dag van vandaag boven Loenen uitsteekt. De toren mat voor de brand 212 voet. 5) Een Amsterdamse voet is 28.3 cm.
De toren was dus 60 meter hoog. Momenteel is de toren ruim 63 meter, de nieuwe spits is derhalve drie meter hoger dan de oude.

Een leuke bijkomstigheid voor de inwoners van Loenen uit onze tijd is dat gravures en pentekeningen van Loenen, waarop bijna altijd de toren staat afgebeeld, door deze brand eenvoudig te dateren zijn van voor of na de brand van 1714.

Gertjan Verhage

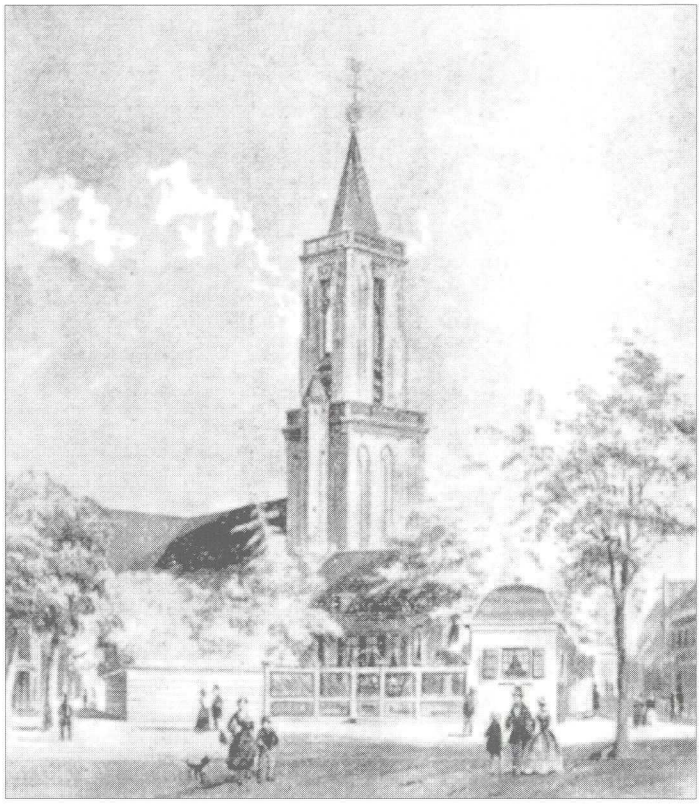

De toren van Loenen na de brand in 1714. Aquarel van Lutgers, circa 1830. Oude prenten met de toren van Loenen zijn op grond van de verschillende spitsen (voor en na de brand) te dateren voor of na 1714.

BRONNEN:
1) Oud deel van het archief over de jaren 1203 tot 1864 (nr 1 - 200) en Notulenboek Kerkraad 1747 - 1840, archief kerkvoogdij N.H. kerk te Loenen.
2) "De toren van Loenen." Overgedrukt uit het weekblad voor Loenen, Vree land enz. van zaterdag 19 november 1898. Stoomsnelpersdrukkerij L.E. Bosch & Zoon, Utrecht.
3) "De Geheijmschrijver van Stadt en Land van Utrecht", schrijver onbekend.
4) "Wandelingen door Nederland", 1876, J. Craandijk, Uitgeverij H.D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem.
5) "Het kerspel Loenersloot" door L.J. van der Heijden; Electr. drukkerij "Het Centrum" te Utrecht; 1913.

Brand in "De Kampioen"

Eén van de 'spectaculairste' branden van de afgelopen decennia in Loenen, was die in "De Kampioen" in Nieuwersluis (nu: restaurant Het Stoute Soldaatje). De Kampioen was al in de 17de eeuw een 'geoctroyeerde' pleisterplaats aan de Vecht. Het schijnt dat zelfs Napoleon hier een of meerdere malen gelogeerd heeft. Ten tijde van de brand was het hotel eigendom van de heer Couperus, directeur van de FAM fabrieken. Hij verpachtte het aan de heer W. van der Ven. 1) In de nacht van 7 op 8 mei 1963, om 00.40 uur, ontdekte de 16 jarige zoon van kapitein Hoogvliet, woonachtig in de tegenoverliggende Wilem III kazerne, de brand. Hij sloeg direct alarm bij de wacht, die de vrijwillige brandweer van Loenen waarschuwde. Al na enkele minuten arriveerden de brandweerlieden. "Toen wij al vlakbij De Kampioen waren, was er nog niets te zien. Opeens klonk een luide knal en in één keer stond het hele pand in lichterlaaie", aldus Willem Mooij, destijds ondercommandant van de brandweer. Het vuur was door zuurstofgebrek binnen blijven smeulen, maar toen door de hitte de ramen barstten en er in één keer enorm veel zuurstof bij kwam, 'ontplofte' het vuur als het ware. De brandweerauto, een open type Austin met een voorbouwpomp (zie ook afb. op pag 7) bevond zich op de parkeerplaats van het hotel, aan de oever van de Vecht. Zo was een gemakkelijke watertoevoer verzekerd! Zowel van de voorkant als van de achterkant van het pand werd de brand vakkundig bestreden. Na een half uur kon het sein "brand meester" worden gegeven. Vlak hierna arriveerde de inderhaast opgeroepen brandweer van Breukelen. Het zware werk was echter toen al door hun Loenense collega's volbracht. Honderden belangstellenden, deels in nachtkleding, sloegen het 'schouwspel' gade. Burgemeester Doude van Troostwijk, secretaris

Hotel 'De Kampioen' tijdens de felle brand in 1963. Coll.: W. Mooij.

Verschuur en de voltallige Raad van Loenen, die juist een geheime raadszitting hadden beëindigd, waren zelfs al voor de brandweer aanwezig. De aanwezigen in het hotel, de bedrijfsleider, zijn vrouw, een Frans echtpaar en twee Duitsers- konden gered worden, nog voor dat de brandweer aanwezig was; buurtbewoners hadden houten palen tegen het dak en de serre gezet, waarlangs de bedreigde personen naar beneden konden glijden.

Door het snelle optreden van de brandweer werd de eerste verdieping grotendeels gespaard, al zag het er vlak na de brand naar uit dat het hele pand misschien gesloopt zou moeten worden. De zolder bleek ook vrijwel intact gebleven, evenals de keuken, al had deze zeer veel waterschade geleden. Gelukkig had ook de kelder, waar de wijnvoorraad lag, weinig te lijden gehad van de brand. Een krant meldde zelfs dat "er geen fles wijn door de hitte gesprongen was"! Het nablussen duurde nog enkele uren. Om half zes 's ochtends vertrok de laatste brandweerauto van de onheilsplaats. Een week na de brand werd de oorzaak van de brand bekend gemaakt: vermoedelijk was het kortsluiting geweest.

Juliette Jonker-Duynstee

Hotel-restaurant 'De Kampioen' te Nieuwersluis, zoals het er voor de brand uitzag (foto 1943). Coll.: W. Mooij.

BRONNEN:
Interview met Willem Mooij, Loenen, 9 april 1999
Krantenknipsels uit diverse, niet nader genoemde kranten, collectie W. Mooij

Rectificatie

In het bijschrift bij de illustratie op pagina 7 van de vorige aflevering (nr. 9 van december 1998) is een fout geslopen. Daar wordt vermeld: "Het tolhuis na de verbouwing door architect G. Hoogweg, ...".
Dit had moeten zijn: "Het tolhuis na de verbouwing door de toenmalige eigenaar G. Hoogweg, ...".

Redactie

DE BEBOUWING OP TERRA NOVA

Van Agavenloods tot Zwemmershuisje

In mijn vorige artikel over Terra Nova in Vechtkroniek nr 8 1) ben ik ingegaan op het ontstaan van het landgoed, het leven van de stichter, Richard Erdmann, en op de vragen hoe het landgoed in handen kwam van de familie van Leeuwen Boomkamp en hoe zij hebben geknokt voor het voortbestaan ervan. Onlangs hebben zij het landgoed verkocht. Nu wil ik iets dieper ingaan op de bebouwing op het landgoed. Diepgaand onderzoek hiernaar is haast onmogelijk, omdat zaken als bijvoorbeeld bouwvergunningen spoorloos verdwenen zijn en het merendeel van het familie-archief van de familie van Leeuwen Boomkamp met een ver familielid naar een onbekend buitenland is verdwenen. Met de luttele gegevens die overgebleven zijn -wat fotoboeken en beschrijvingen-, wil ik toch een beeld schetsen van de bebouwing op dit landgoed. Een verhaal over wat is en wat niet meer is op een bijzonder landgoed.

Het 'Noorse' huis

Op bijgaand kaartje (afb. 1) is het gebied dat Terra Nova beslaat aangegeven. Het grootste gebouw van de – in zwart weergegeven- bebouwing is het 'hoofdgebouw', het 'Noorse' huis. Toen Erdmann eind jaren '20, begin jaren '30 vele losse percelen grond en water aankocht en deze samenvoegde tot het landgoed dat nu Terra Nova is, had hij in gedachten hier een groot landhuis te bouwen. Als tijdelijk onderkomen bouwde hij een houten huis op een stenen onderkant dat hij uit Noorwegen had laten overkomen. Voor het grote landhuis, dat geïnspireerd zou worden op landgoed Haarzuilens, ging hij al aan de slag op een andere locatie, achterin het landgoed: een grootse oprijlaan hiernaartoe werd aangelegd, met aan weerszijden kastanje- en lindebomen. Een prachtig smeedijzeren hek was de toegangspoort tot deze oprijlaan –bij de hoofdingang van het Noorse huis is overigens ook een smeedijzeren hek aangebracht; dit hek was afkomstig van de wereldtentoonstelling, die in 1880 te Brussel had plaatsgevonden. Als aanpassing aan de nieuwe plek werd ondermeer in smeedijzer de naam "T(erra) N(ova)-Oostervecht" aangebracht.2)-

Aan het einde van de laan werden de voorbereidingen getroffen voor de bouw: er bevinden zich nog gemetselde kademuren en houten palen met betonnen opzetters in het water. Gedurende deze periode, halverwege de jaren '30, brak de economische crisis uit; hierdoor is de bouw van het grote landhuis er nooit van gekomen. In 1935 werd een ontwerptekening gemaakt voor practisch eenzelfde huis als dat er al stond, maar dan in steen en van groter formaat.

In 1936 of 1937 moet dit huis zijn gebouwd, getuige enkele gedateerde foto's uit de familiealbums. Het stenen huis is groter dan het houten, de veranda om het huis is weggelaten en de ramen in de bovenverdieping zijn veranderd (vergelijk de afbeeldingen op pag. 24 en 25). In de kelder van het huidige huis zijn nog delen

Plattegrond van Terra Nova.

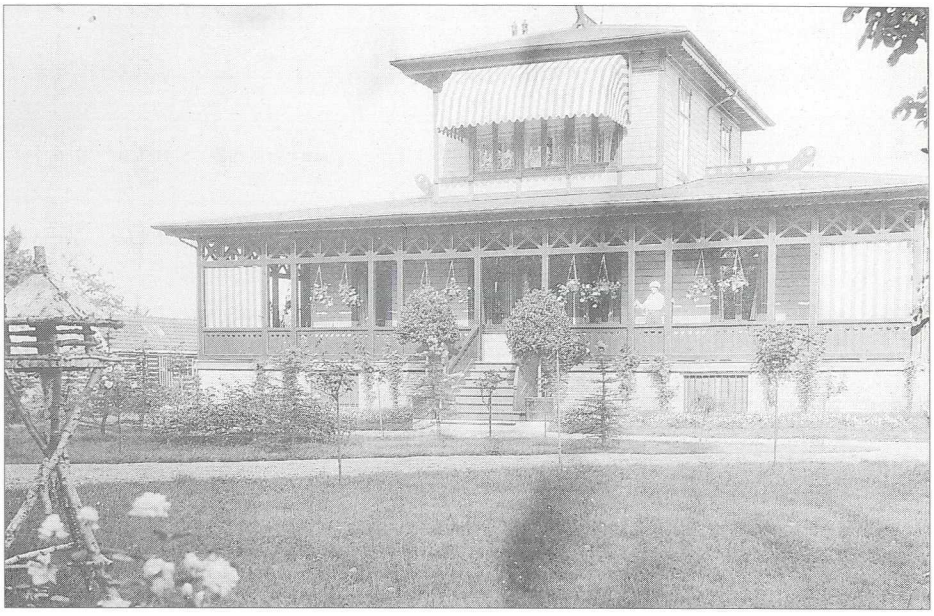

Het houten huis van voor 1936. Coll.: Privé-collectie Terra Nova.

te vinden van de oorspronkelijke gemetselde buitenmuren van de onderzijde van het houten huis. In de voorgevel werd een gevelsteen gemetseld met waarschijnlijk een afbeelding van Job die koning Achab van Israël in zijn wijngaard ontvangt. Achab liet Job vermoorden om zijn wijngaarden te bemachtigen, maar verklaarde dat Job een natuurlijke dood was gestorven. Al stervende wenste Job Achab een spoedige dood toe, en aldus geschiedde; vandaar de spreuk op de steen 'al is leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel'. Het huis werd, zoals mode was in deze periode, in diverse stijlen ingericht. Overal vinden we een mengeling van oude onderdelen, aangevuld met elementen van veel later datum, die zijn bijgemaakt om een bepaalde sfeer te creëren. Zo zijn er een Louis XV- en een Louis XVI-zaal waarin de schouwen en het stucwerk op de plafonds de betreffende stijl aanduiden. Hiernaast bevindt zich een zijkamer met goudleerbehang uit de eerste helft van de 18de eeuw. De eikenhouten deurposten en dito schouw in deze kamer zijn geheel in de barokstijl vervaardigd (anno 1627 is ingebeiteld in de schouw), maar deze dateren in werkelijkheid van rond de eeuwwisseling. De groen marmeren zuilen aan weerszijden van de haard, de Delfts blauwe tegeltjes en de haardplaat met de personificatie van de stad Amsterdam, zijn wel eeuwenoud. Het goudleerbehang was vanwege het langdurige bewerkingsproces en de kostbare materialen een uiterst dure vorm van wandversiering. Erdmann heeft dit goudleerbehang gekocht uit een ander –onbekend- pand en in deze kamer laten aanbrengen. Sommige delen waren niet zo mooi meer en er was nèt niet genoeg. Op de kale stukken hing hij dus maar enkele historische schilderijen! In deze kamer bevinden zich prachtige, deels zeer oude glas-in-loodramen. Ook in de hal zijn dergelijke glas-in-loodramen te bewonderen. Samen met de zwart-witte plavuizen vloer, eikenhouten lambrizering en zware houten wandkasten geven zij de hal eveneens een oud-hollands aanzien. Een prachtig voorbeeld van het nieuw vervaardigen van een meubel met oude materialen bevindt zich in een klein kamertje naast de goudleerkamer: hier staat een curieus kastje van zeer goede 18de eeuwse speculaasplanken. Hierdoor lijkt het een 18de eeuws kastje te zijn, maar door onze kennis dat iets dergelijks nooit in die periode vervaardigd werd, kunnen wij het dateren als een product van begin deze eeuw.

De dienstwoningen

Aan de straatkant bij het eerste toegangshek (komende vanuit Vreeland) bevindt zich een

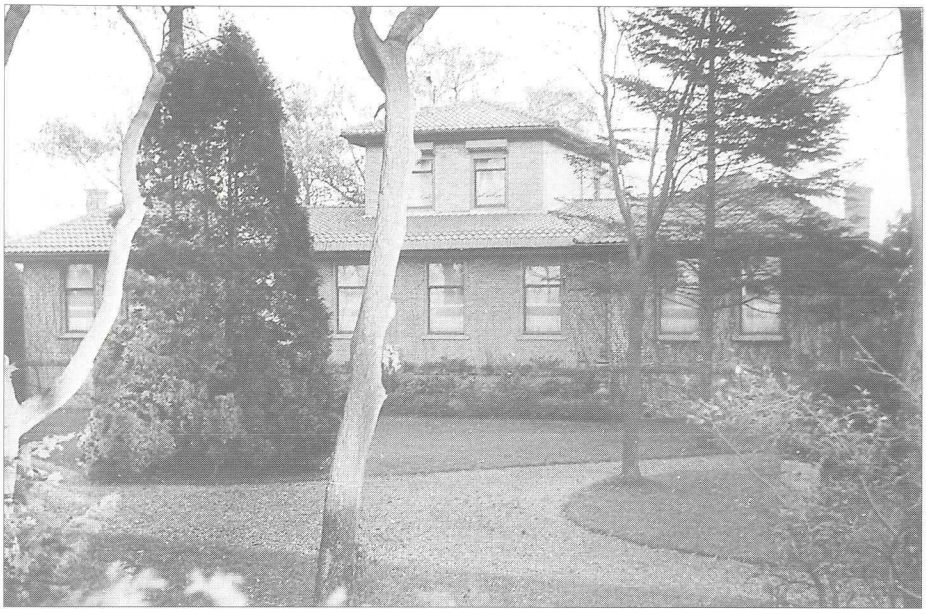

Het nieuwe huis zoals het er nu (nog) staat. (foto omstreeks 1937).
Coll.: Privécollectie Terra Nova.

poortgebouw annex dienstwoning. Aan de zijkant hiervan, tegen de ommuring, stonden ooit grote vogelhokken en volières (afb. hieronder). Ook de kassen werden –naast hun functie voor het kweken van planten- als volière gebruikt. Opvallend is de bouwstijl van dit poortgebouw en de ommuring ernaast, beide zo totaal anders dan die van het grote huis. Trapgevels, luikjes, ruitjesramen, het geeft een 17de eeuwse oudhollandse indruk. In de fotoboeken van de familie van Leeuwen Boomkamp zijn ook enkele ansichtkaarten van o.a. Hoorn en Zaandam ingeplakt. Hierop zijn vrijwel identieke huizen te zien. Ook roept de stijl associaties op met Haarzuilens, hetgeen niet vreemd is gezien de aspiraties van Erdmann om het geplande landhuis in die stijl te bouwen. Iets verderop aan Oud Over staat een tweede poortgebouw Aan de Vechtzijde van de gevel is een gevelsteen ingemetseld met de afbeelding van een dolfijn.

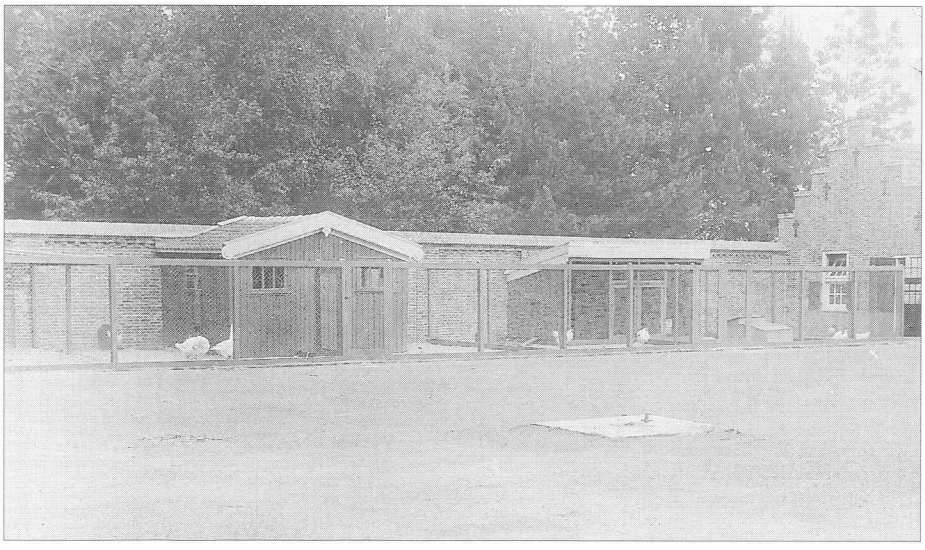

Volières tegen de ommuring van het terrein van Terra Nova.
Coll.: Privé-collectie Terra Nova.

Een vrouwelijke gast van Richard Erdmann, leunend tegen de muur van een van de tuinhuisjes. Coll.: Privé-collectie Terra Nova.

Deze steen is afkomstig uit het huis van admiraal Tromp in Weesp, waar hij enige tijd gewoond had. De steen was een herinnering aan zijn beroemde vlaggeschip "De Dolfijn". Achter dit gebouw bevindt zich het voormalige privéverblijf van de familie van Leeuwen Boomkamp. Dit gebouw fungeerde oorspronkelijk als paardestal en koetshuis. In de muur van de oude paardestal is een gevelsteen ingemetseld met de afbeelding van een eenhoorn. De herkomst hiervan is niet bekend. Iets verder richting Loenen bevindt zich aan Oud Over "De oude herberg", tot 1990 eigendom van de familie van Leeuwen Boomkamp. Dit gebouw deed dienst als onderkomen voor paarden en hun voorlieden. Over de Vecht vond immers tot de jaren '50 het vervoer over water plaats door middel van trekschuiten. Een rustplaats voor zowel de paarden als degenen die het paard over het jaagpad begeleidden, was van harte welkom: de voerlieden konden hier een borreltje drinken en lekker warm slapen, op zolder, boven hun paarden. Dit gebouw is in 1965 helemaal opnieuw opgebouwd. In het kader van het zoeken naar financiële middelen begin jaren '60 om het landgoed in stand te houden 3), heeft deze herberg ook nog een rol gespeeld: op 11 oktober 1965 bezochten enkele personen het pand om te bekijken of het geschikt was voor "een sociëteit om te lezen, bridgen, schaken, praten, drinken, biljarten enz.." De bezichtiging leidde echter tot niets. Tevens toonde een restauranthouder uit Utrecht in deze periode belangstelling voor het pand, maar hij wilde alleen zaken doen als er een koopcontract uit zou voortvloeien. Dit was niet het geval. "De oude Herberg" kreeg dus geen winstgevende bestemming. Misschien had men hier wel vrede mee, getuige de tekst die op een van de muren is te lezen:
"Gelukkig is hij, die zonder kommer
Hier onder zijnen wijnstok leeft
In schaduw van 't bekoorlijk lommer
En niets meer wenscht dan 'tgeen hij heeft"

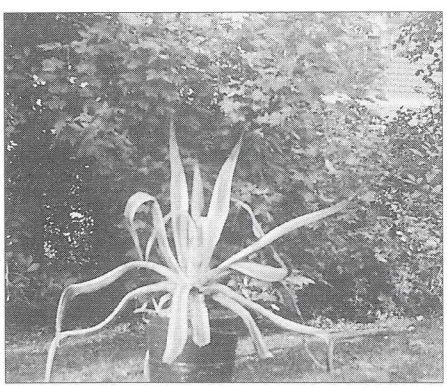

Agaveplant. Eén van de exemplaren die 's zomers in de tuin van Terra Nova stonden. In de winter werden ze verkast naar de agavenloods bij de Oude Herberg. Coll.: Privé-collectie Terra

Deze tekst, geschilderd op een oud paneel, is aangebracht boven het deurkozijn van de vroegere staldeuren. Naast de oude herberg bevindt zich nu een atelier annex kantoortje, dat vroeger dienst deed als agavenloods, een soort orangerie om tijdens de koude wintermaanden de agaves te herbergen (zie ook hiernaast).

Koepels

Op Terra Nova zijn nu nog twee theekoepels te bewonderen, maar er hebben er minimaal vier gestaan. Nu rest nog de Evakoepel en 'Tony's lust'. De Evakoepel was een koepel die gestaan had in de tuin van het paleis van Volksvlijt te Amsterdam in. Hier werd in 1910 de Eva-tentoonstelling gehouden, gewijd aan "de vrouw". Het verhaal gaat dat hierin door de suffragettes handtekeningen werden verzameld voor het vrouwenkiesrecht. 4) Het schijnt dat Erdmann af en toe enkele jonge dames per taxi uit

Amsterdam liet komen die naakt zwommen in de aangelegde zwemvijver bij de Evakoepel -compleet met natuurstenen zwemtrappen en kademuren-. Vanaf de omloop van de koepel bekeek hij dit tafereel en hij voegde zich al of niet bij de 'badende nymfen'. 5) Tony, naar wie 'Tony's lust' genoemd is, was een nichtje van Erdmann. Het huisje –een open theehuisje met rieten dank en vaste banken- lag aan de kop van een legakker. Het lange toegangspad naar het huisje was verhard: hierover moest immers regelmatig een kopje thee worden gebracht! Vanuit 'Tony's lust' ging een pontje naar een tegenoverliggend eilandje, het 'liefdeseiland'. Op dit eiland bevond zich ook een kleine hut. Naast enkele theekoepels is een barokken 17de eeuws tuinhuis verdwenen. Dit was afkomstig uit een grachtenpand aan de Keizersgracht dat gesloopt moest worden. Het tuinhuis stond in de rozentuin. De aanwezigheid van een pianoforte zorgde ook hier voor de mogelijkheid tot een romantisch verblijf. Het tuinhuis is verkocht tijdens de veiling van de kunstvoorwerpen uit de tuin die in 1961 werd gehouden om aan financiën te komen voor het onderhoud van Terra Nova. 6)

Naast de koepels en het tuinhuis is het botenhuis afgebroken (afb.), evenals bebouwing naast de kas. Tevens is een aantal bruggen verdwenen.

Gelukkig zijn er voldoende herinneringen overgebleven aan de stichter van dit bijzondere landgoed. Zijn aspiraties zijn weliswaar nooit geheel verwezenlijkt, maar Terra Nova heeft nog meer dan genoeg interessants te bieden, zowel op cultuur-historisch als op natuurschoon-gebied. Het is van harte te hopen dat dit in de toekomst behouden blijft.

Juliette Jonker-Duynstee

NOTEN:

1) Drs J.J.M.A.M.Jonker-Duynstee, Terra Nova, lustoord aan de Vecht, Vechtkroniek nr 8.
2) Oostervecht was een vroegere nabijgelegen buitenplaats geweest op Oud Over. Een deel van het terrein van dit in 1836 gesloopte landgoed is door Erdmann aan Terra Nova toegevoegd. Naar de geschiedenis van Oostervecht wordt momenteel archief onderzoek verricht.
3) Ibidem, noot 1
4) De geschiedenis van het landgoed Terra Nova, Loenen 1989.
5) J. Leicher, 'Richard Erdmann' in: Utrechtse biografieën, "De Vechtstreek", Utrecht 1997
6) Ibidem, noot 1

LITERATUUR:

- J. Leicher, 'Richard Erdmann' in: Utrechtse biografieën, "De Vechtstreek", Utrecht 1997
- Huisarchief Terra Nova
- De geschiedenis van het landgoed 'Terra Nova', Loenen 1989

De salonboot 'Terra Nova', die juist het botenhuis wordt ingeloodst. Op de voorgrond Richard Erdmann (rechts), zijn echtgenote en een gast. (Foto eind jaren twintig). Coll.: Privé-collectie Terra Nova.

Het Doophek in de N.H. Kerk te Nigtevecht

Het huidige kerkelijk zegel

Halverwege de Dorpsstraat in Nigtevecht bevindt zich de prachtige oude NH Kerk. Het huidige kerkje dateert grotendeels uit ca. 1675, maar bij restauratiewerkzaamheden in 1966 kwamen delen uit 1200 tevoorschijn. Aan de gevonden restanten valt af te leiden dat toen op dezelfde plaats een kleinere kerk heeft gestaan. De toren dateert uit de 13de eeuw, en toont de overgang van romaanse stijl (rondboog) naar de gotische bouwstijl (spitsboog). Het jaartal 1675 van waaruit de huidige kerk stamt is niet toevallig zo maar een datum: het is drie jaar na het rampjaar 1672 waarin de Fransen grote verwoestingen aanrichtten in de Vechtstreek. Op één huis na is Nigtevecht op 11 februari 1673 geheel afgebrand, inclusief de kerk. Des te opvallender is de datum van het doophek van de kerk: 1670 staat op de koperen doopboog. Deze boog bevindt zich in het midden van een eikenhouten doophek met balustrades, dat als afscheiding dient tussen het schip van de kerk en het koorgedeelte. De doopboog heeft, gezien de ingegraveerde datum, de brand dus overleefd (evenals een koperen kroonluchter). De dreiging van een invasie was waarschijnlijk rond 1670 al voelbaar in deze streek en is misschien ook de reden geweest van de keuze van het thema in de vormgeving van de boog; De doopboog wordt namelijk gevormd door twee slangen wiens staarten in elkaar kronkelen en zo de ronding van de boog vormen. De boog wordt bekroond door een duif en de tekst: 'Mt 10:16'. De bijbeltekst die hiermee aangeduid wordt luidt alsvolgt: 'Zie, ik zend u als schapen midden onder de wolven. Zijt dan voorzichtig gelijk de slangen en argeloos gelijk de duiven'. De eerste zin kan dan verwijzen naar de schapen (Hervormden) die gezonden worden onder de wolven (de onder Lodewijk XIV oprukkende katholieken die het katholicisme in Europa in volle glorie wilden herstellen). De tweede zin is wat moeilijker interpreteerbaar. Op zich is het al vreemd dat slangen een zo prominente plaats in een kerk innemen, daar waar je meestal een kruis verwacht. Dominee Visser van de SoW Gemeente ziet de aanwezigheid van deze dieren als een oproep om te weten wat er in de wereld leeft (zoals de slimme slang veel wist), maar dat inzicht niet ten kwade gebruiken (zoals de slang), maar juist ten goede. Neem het goede uit wat er om je heen leeft mee, en stel het kwade aan de kaak. Leidt een puur, rein leven, zo onbesmet, argeloos als de duif; deze is immer het symbool van de Heilige Geest. Een oproep om een heilig leven te leven, in alle openheid, puurheid en kwetsbaarheid, zo zou men dus de aanwezigheid van deze op het oog zo eenvoudige doopboog kunnen verklaren.

De slangen en de duif zijn niet alleen in de doopboog terug te vinden;

In ietwat gewijzigde vorm vinden we ze sinds begin deze eeuw ook terug in het kerkelijk zegel.

Het doophek met in het midden de koperen doopboog
Foto: W.F. Kuijper

Juliette Jonker-Duynstee

BRONNEN:
- P.J. Amesz., Gedenkboek bij de restauratie van de hervormde kerk en de toren te Nigtevecht, Weesp 1966
- Preek dominee J.Visser van de SoW Gemeente te Nigtevecht,16 juni 1996.